

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ**

ОСНОВИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

**Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи
для здобувачів ступеню вищої освіти «бакалавр»
спеціальності 075 «Маркетинг»**

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри маркетингу,
PR-технологій та логістики
Протокол № 9
від 29 грудня 2020 р.

Чернігів 2021

Основи ринкової економіки. Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для здобувачів ступеню вищої освіти «бакалавр» спеціальності 075 «Маркетинг» / Укладач С.О.Полковниченко. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 74 с.

Укладач:

Полковниченко Світлана Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики

Відповідальний за випуск: Вербицька Анна Вікторівна, завідувач кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики Національного університету «Чернігівська політехніка», кандидат наук з державного управління, доцент

Рецензент: Мекшун Людмила Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	4
Тема 1. Економіка як наука	7
Тема 2. Товарне виробництво як основа ринкової економіки.....	15
Тема 3. Ринок та механізм його функціонування.....	25
Тема 4. Структура та інфраструктура ринку.....	32
Тема 5. Домогосподарство та підприємство як суб'єкти ринкових відносин.....	42
Тема 6. Доходи в ринковій економіці.....	51
Тема 7. Суспільне відтворення та циклічні коливання в ринковій економіці.....	57
Тема 8. Державне регулювання ринкової економіки.....	63
Список використаної та рекомендованої літератури.....	72
Інформаційні ресурси.....	73

ВСТУП

З давніх-давен освіченою вважалася людина, яка володіє основами економічних знань. Розуміння процесів і явищ, які відбуваються у ринковій економіці, її законів повинно стати фундаментом успішної діяльності суб'єктів господарювання.

«Основи ринкової економіки» є обов'язковою дисципліною освітньої програми «Бізнес-маркетинг та інтернет-комунікації», яка започатковує вивчення комплексу загальнотеоретичних економічних дисциплін і створює основу для розуміння сутності і зв'язків між економічними процесами та явищами.

Курс «Основи ринкової економіки» спрямований на формування цілісної системи знань про економічний вибір суб'єктів економіки за умов обмежених виробничих ресурсів і безмежних потреб, економічного мислення та економічної культури, вміння здійснювати економічний аналіз та робити практичні висновки.

Передумовою для вивчення дисципліни є успішне засвоєння шкільного курсу «Економіка».

Метою викладання навчальної дисципліни «Основи ринкової економіки» є формування у здобувачів вищої освіти сучасного економічного мислення та системи знань про економічні явища і процеси, закони і суттєві зв'язки у ринковій економіці; навичок аналізу та оцінки реальних економічних процесів, що відбуваються у житті суспільства на мікро- та макрорівнях.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Основи ринкової економіки» є:

- глибоке розуміння здобувачами вищої освіти закономірностей становлення, функціонування та розвитку ринкової економіки; її сутності та взаємозв'язку структурних елементів, способів і методів ефективного використання обмежених економічних ресурсів суспільства, принципів оптимізації господарських рішень на мікро- та макрорівнях;

- вивчення проблем, пов'язаних із переходом українського суспільства до ринкової економічної системи;

- з'ясування механізму дії економічних законів і механізму їх використання людьми у господарській діяльності;

- формування вільного володіння категоріальним апаратом, вміння застосовувати отримані теоретичні знання до аналізу конкретних економічних ситуацій;

- набуття навичок використання інструментарію (зокрема цивілізаційного, синергетичного і діалектичного методів) аналізу економічного життя суспільства;

- підвищення економічної та загальної культури фахівця.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- термінологію та основні засоби економічного аналізу;

- суть економічних явищ та процесів;

- поняття, принципи організації, закони та закономірності розвитку ринкової економіки;
- механізм функціонування ринку, формування ринкової рівноваги;
- особливості формування ринків факторів виробництва;
- механізм функціонування підприємств в умовах ринкових відносин;
- основні показники економічної діяльності мікроекономічних суб'єктів та макроекономічні показники;
- роль держави в ринковій економіці;
- види та інструменти економічної політики;

вміти:

- орієнтуватись у проблемах розвитку ринкової економіки;
- застосовувати прийоми економічних досліджень для аналізу ринкової економіки;
- визначити попит і пропозицію, ринкову ціну і ринкову рівновагу;
- пояснювати особливості розвитку сучасних ринкових відносин;
- самостійно досліджувати і давати оцінку економічним явищам на макро- та мікрорівнях;
- застосовувати знання економічних теорій та моделей до аналізу сучасної економічної політики;
- аналізувати дієвість державних важелів для координації діяльності всіх суб'єктів ринкової економіки;
- приймати практичні рішення щодо застосування економічних знань при виконанні своїх майбутніх професійних обов'язків.
- збирати, обробляти та систематизувати наявну інформацію.

Важлива роль у засвоєнні курсу відводиться практичним заняттям. Проте глибоке вивчення дисципліни «Основи ринкової економіки» досягається, насамперед, самостійною роботою здобувачів вищої освіти. Саме самостійне поглиблене вивчення дисципліни у поєднанні з аудиторними заняттями може забезпечити ґрунтовні й міцні знання, які допоможуть майбутнім фахівцям у їх практичній діяльності.

Практичні заняття мають на меті закріпити теоретичний матеріал, а також сформувати навички та вміння користуватись інструментарієм регулювання процесів функціонування та розвитку ринкової економіки.

Під час практичних занять викладач оцінює усні та письмові відповіді ЗВО, підготовлені доповіді, реферати, участь у дискусіях, уміння доводити власні думки, уміння застосувати теоретичні знання для вирішення конкретних практичних ситуацій. Оцінки, отримані на практичних заняттях, враховуються в підсумковій оцінці з дисципліни «Основи ринкової економіки». Оцінки визначаються за такими критеріями: повнота розкриття питання, логічна послідовність викладу матеріалу, культура мови, аналітичне мислення, вміння формулювати висновки.

Непідготовленість ЗВО до практичного заняття або відсутність його на занятті розцінюється як академічна заборгованість, яка повинна бути відпрацьована.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти – один із основних засобів оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від аудиторних навчальних занять.

Головною метою самостійної роботи є закріплення, розширення та поглиблення набутих у процесі аудиторної роботи знань, вмінь та навичок, а також самостійне вивчення та освоєння нового матеріалу під керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Питання, що виникають у ЗВО стосовно виконання запланованих завдань, вирішуються на консультаціях, які проводяться згідно з графіками, затвердженими кафедрою.

Самостійна робота ЗВО з даної дисципліни передбачає ознайомлення з різноманітною навчальною і методичною літературою, класичними працями відомих економістів, а також з монографіями та науковими статтями вітчизняних авторів.

Самостійна робота ЗВО за навчальною дисципліною «Основи ринкової економіки» включає такі форми: підготовка до практичних занять; опрацювання лекційного матеріалу; вивчення питань, що виносяться на самостійне опрацювання; виконання завдань у системі «Moodle» (тести, вправи, задачі); критичний огляд наукових публікацій за обраною проблематикою; написання реферату або виконання завдання дослідницького аналітичного характеру і презентації результатів дослідження на задану тематику (в т. ч. виступ на конференції); виконання індивідуальної контрольної роботи; підготовка до іспиту.

Підготовка ЗВО до практичних занять потребує: опрацювання та засвоєння лекційного матеріалу, а також рекомендованої навчальної літератури, з обов'язковим вивченням запропонованих ключових понять, підготовки відповідей на питання, які розглядатимуться на заняттях; перегляду списку питань для самоконтролю знань. Здобувач вищої освіти повинен бути готовим до теоретичної дискусії проблемного характеру.

Виконання самостійної роботи здійснюється шляхом опитування на практичних заняттях, а також на індивідуальних консультаціях.

Значною є роль самостійної роботи ЗВО у підготовці до поточного й підсумкового контролю знань та умінь.

У разі невиконання завдань поточного контролю з об'єктивних причин, ЗВО має право скласти їх індивідуально до останнього практичного заняття. Порядок такого контролю визначає викладач.

Завершується вивчення дисципліни «Основи ринкової економіки» складанням іспиту, що передбачено навчальним планом підготовки бакалаврів.

Тема 1. ЕКОНОМІКА ЯК НАУКА

План лекційного заняття

1. Поняття економіки та предмет економічної науки.
2. Потреби як рушійний мотив виробничої діяльності.
3. Структура суспільного виробництва.
4. Фактори суспільного виробництва (виробничі ресурси) і їх обмеженість.
5. Головні проблеми організації виробництва. Крива виробничих можливостей.
6. Результати суспільного виробництва.

Питання для самоперевірки знань

1. Чому давньогрецькі мислителі визначали економіку як вчення про домашнє господарство?
2. Які економічні умови сприяли виникненню політичної економії як науки?
3. Чим відрізняються соціально-економічні відносини від організаційно-економічних?
4. Що таке потреба? Дайте характеристику видів потреб. Наведіть приклади потреб відповідно до їх класифікації.
5. Які фактори впливають на потреби суб'єктів господарювання?
6. Поясніть, як ви розумієте безмежність потреб?
7. Що розуміють під виробництвом?
8. Дайте характеристику матеріального і нематеріального виробництва.
9. Чи існують галузі, які можна віднести як до виробничої інфраструктури, так і до соціальної? Наведіть приклади.
10. Які види тіньової економіки вам відомі?
11. Як тіньовий сектор впливає на національне господарство?
12. У чому полягає взаємозв'язок виробництва і потреб? Сформулюйте закон підвищення потреб.
13. Чим фактори виробництва відрізняються від ресурсів? Назвіть основні фактори виробництва.
14. Чим відрізняються засоби праці від предметів праці?
15. Чи може одна й та ж річ бути і предметом праці, і засобом праці?
16. У чому полягає проблема обмеженості ресурсів?
17. Дайте характеристику продуктивних сил.
18. Назвіть основні економічні проблеми (проблеми альтернативного вибору).
19. Які припущення необхідні для аналізу кривої виробничих можливостей?
20. Що означає вираз «повна зайнятість ресурсів»?
21. Що показує крива виробничих можливостей?
22. Від чого залежить опуклість кривої виробничих можливостей?
23. Сформулюйте закон зростання витрат.
24. Що таке блага? Які види благ ви знаєте?

25. Охарактеризуйте основні види послуг.
26. Дайте визначення сукупного суспільного продукту.
27. У чому полягає різниця між ВВП і ВНП?
28. Що таке ефективність виробництва? Перерахуйте основні показники ефективності виробництва.
29. Як визначити продуктивність праці?
30. У чому полягає взаємозв'язок економічної і соціальної ефективності виробництва?

Питання для обговорення на практичному занятті

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

1. Економічні потреби, їх суть та структура.
2. Матеріальне та нематеріальне виробництво, їх взаємозв'язок.
3. Тіньовий сектор економіки України.
4. Ресурси виробництва та їх види.
5. Проблема економічного вибору. Крива виробничих можливостей.
6. Ефективність виробництва: сутність, економічні та соціальні показники.

Теми рефератів

1. Зародження та основні етапи розвитку економічної науки.
2. Лауреати премії імені Нобеля з економіки.
3. Економіка у моєму житті.
4. Внесок українських економістів у розвиток економічної науки.
5. Видатні підприємці минулого та сучасності.
6. Рівень життя населення в Україні.
7. Аналіз показників індексу людського розвитку.

Вправи для роботи на практичному занятті

1. Розмежуйте матеріальні, духовні і соціальні потреби:

а) взуття; б) ремонт автомобіля; в) участь у міському суботнику; г) консультації юриста; д) житло; е) потреби фірми в автотранспорті; є) відвідання концерту; ж) відвідання лекцій з проблем архітектури міста; з) благодійність; и) спортзал; і) урожай пшениці; ї) комп'ютер; й) телевізор; к) книга; л) залізнична станція.

2. Які блага належать до виробничих потреб?

а) метал; б) одяг; в) цемент; г) хліб; д) побутові послуги; е) виробниче обладнання; є) житло; ж) меблі; з) бавовна; и) вугілля; і) електроенергія; ї) вантажний автомобіль.

3. До якої сфери суспільного виробництва належать?

1) банк; 2) поштове відділення; 3) лікарня на підприємстві; 4) залізничний вокзал; 5) туристичне агентство; 6) кабінет міністрів; 7) електростанція; 8) сфера послуг; 9) ломбард; 10) шахта; 11) будівельний завод; 12) рекламне

агентство; 13) громадське харчування; 14) друкарня; 15) товарна біржа; 16) бюро працевлаштування; 17) сільськогосподарський кооператив; 18) органи державного управління.

4. З перелічених нижче категорій виділіть, які відносяться: а) до засобів праці; б) до предметів праці:

1) земля; 2) руда, вугілля, нафта; 3) сировина; 4) виробничі приміщення; 5) верстати, машини, обладнання; 6) дороги, канали; 7) пар, електроенергія; 9) засоби зв'язку; 10) транспортні засоби; 11) мінеральні добрива; 12) робоча і продуктивна худоба; 13) худоба на відгодівлі; 14) корм для тварин; 15) трубопроводи, бочки, цистерни; 16) інструменти, механізми, автомати.

5. До яких із факторів виробництва (земля, капітал, праця, підприємницькі здібності, інформація) відносяться наступні виробничі ресурси:

1) міні-пекарня; 2) гребля Київського водосховища; 3) вода греблі Київського водосховища; 4) поля фермерського господарства; 5) трактори і комбайни кооперативного господарства; 6) описання методу обробки кольорових металів; 7) програміст Іванов; 8) корпуси заводу «Автодеталь»; 9) родовища кам'яного вугілля; 10) шахтарі; 11) документація на нову технологію виробництва цементу; 12) риболовецький траулер; 13) шахта у Донбасі; 14) робітники греблі Київського водосховища; 15) засновник кав'ярні; 16) рецепт торта; 17) море; 18) літак; 19) особа, що організувала виробництво молочної продукції з використанням новітніх технологій; 20) нафтопровід.

6. Розмежуйте товари-субститути і товари-комплементи:

а) голка й нитка; б) ампулка й ручка; в) банка й глечик; г) масло й маргарин; д) варення й мед; е) каструля й кришка; є) газета й журнал; ж) каша й макарони; з) касета й магнітофон; и) зошит і блокнот.

7. Які із перерахованих нижче доходів ви включили б у ВВП:

1) дохід (заробітну плату) вчителя; 2) дохід від продажу старого холодильника «ЗІЛ» зразка 1972 р.; 3) грошовий переказ онуку від бабусі, що проживає в іншому місті; 4) продаж ваших акцій в переході; 5) дохід власника автозаправної станції.

8. Яку фазу руху продукту (виробництво, обмін, розподіл, споживання) відображають наведені ситуації:

а) встановлено частину матеріальних благ і послуг для непрацездатних членів суспільства;

б) залишено зерно для відгодівлі худоби;

в) визначено зерно для продажу на ринку;

г) залишено зерно для власного споживання;

д) заготовлено м'ясо для вироблення ковбаси?

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Фермер на своїй ділянці може вирощувати для продажу або моркву, або буряки. Він використовує працю 10 сезонних робітників. Кожний із робітників може виростити або 100 кг буряків, або 80 кг моркви. Побудуйте графік виробничих можливостей фермерського господарства і поясніть, чому він має таку форму.

2. Припустимо, в країні виробляють лише полотно та пшеницю (див. табл.).

Вид продукції	Виробнича альтернатива				
	0	20	40	60	80
Пшениця, тис. тонн за рік	0	20	40	60	80
Полотно, тис. кв. м за рік	40	36	30	22	0

На основі таблиці виробничих можливостей випуску пшениці і полотна побудувати криву виробничих можливостей. Що показують точки на кривій? Як відображається на кривій закон зростання витрат? Куди зміститься крива виробничих можливостей: а) у результаті збільшення кількості залучених ресурсів? б) у результаті вдосконалення технології виробництва? Визначте альтернативну вартість 1т пшениці і 1 кв. м полотна від варіанту до варіанту.

3. У перший рік після реконструкції підприємства продуктивність праці збільшилася на 15% і вироблялося 25 виробів одним робітником за годину. На другий рік відбулися зміни: робітник став виробляти 24 вироби за годину, а кількість працівників за рік скоротилася на 1/3.

Як змінилася продуктивність праці за два роки?

Завдання для самостійної роботи

Визначте терміни і поняття

Економіка, економічні відносини, соціально-економічні відносини, організаційно-економічні відносини, потреба, матеріальні потреби, духовні потреби, соціальні потреби, економічні потреби, безмежність потреб, виробництво, матеріальне виробництво, основне виробництво, виробнича інфраструктура, нематеріальне виробництво, соціальна інфраструктура, первинне виробництво, вторинне виробництво, третинне виробництво, закон підвищення потреб, офіційна економіка, тіньова економіка, неофіційна економіка, фіктивна економіка, підпільна економіка, економічний інтерес, ресурси, фактори виробництва, земля, капітал, праця, підприємницькі здібності, засоби виробництва, засоби праці, предмети праці, робоча сила, продуктивні сили, обмеженість ресурсів, абсолютна обмеженість ресурсів, відносна обмеженість ресурсів, крива виробничих можливостей, альтернативна вартість, закон зростання витрат, продукт, блага, взаємозамінні блага (субститути), взаємодоповнювані блага (комплементарні), послуги, сукупний суспільний продукт, валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, чистий продукт, ефективність виробництва, продуктивність праці, фондівдача, матеріалівдача.

Визначте правильні і неправильні твердження. Обґрунтуйте свою точку зору

1. Крива виробничих можливостей зображує альтернативний вибір.
2. Суспільство постійно робить вибір, тому що потреби безмежні, а ресурси обмежені.
3. Трактор відноситься до засобів праці, але не відноситься до засобів виробництва.
4. Якщо країна використовує всі свої матеріальні й трудові ресурси, то більша кількість якого-небудь продукту може бути вироблена в разі перерозподілу ресурсів.
5. Будь-яка сировина – це напівфабрикат, але не будь-який напівфабрикат – сировина.
6. М'ясний фарш для котлет – це одночасно предмет праці, сировина, напівфабрикат.
7. Земля – це предмет і засіб праці.
8. Економічні блага – це блага, що виробляються тільки для власного споживання.
9. Комплементарні товари – це товари, що доповнюють один одного й тим самим унеможливають їх споживання як окремої одиниці.
10. Вода – це предмет праці і засіб виробництва.
11. Товари-субститути задовольняють одну й ту саму потребу, їх не споживають окремо.
12. Потреби людини у певному конкретному товарі або послугі можна повністю задовольнити.
13. Економічна наука досліджує, як має розвиватися суспільство.
14. Проблему обмеженості ресурсів можна розв'язати шляхом обмеження потреб.
15. Гроші не вважають виробничим ресурсом.
16. У будь-який момент часу економіка за повної зайнятості та повного обсягу виробництва має жертвувати частиною одного продукту, щоб отримати більше іншого.
17. Проблему обмеженості ресурсів можна вирішити, якщо всі суспільства стануть постіндустріальними.
18. Економічні потреби – це речі та послуги, які ви можете придбати на обмежені ресурси.
19. Поняття обмеженості ресурсів стосується лише природних ресурсів.
20. Крива виробничих можливостей показує всі альтернативні комбінації двох благ, які можуть бути вироблені за наявних ресурсів.

Тести

1. Яке з положень визначає організаційно-економічні відносини?

- а) сукупність взаємозв'язків людини з природою;
- б) сукупність форм і методів господарювання;
- в) відносини між людьми з приводу привласнення речей;
- г) правильна відповідь не названа.

2. Із перелічених категорій виділіть, що відноситься до предметів праці?

- а) худоба на відгодівлі;
- б) корм для худоби;
- в) мінеральні добрива;
- г) дороги, канали;
- д) виробничі приміщення.

3. Із перелічених категорій виділіть, що відноситься до засобів праці?

- а) мінеральні добрива;
- б) руда, вугілля, нафта;
- в) сировина;
- г) верстат, що ремонтується;
- д) худоба на відгодівлі.

4. Крива виробничих можливостей показує:

- а) альтернативну комбінацію товарів при наявності даної кількості ресурсів;
- б) мінімально можливий об'єм виробництва двох продуктів при даних ресурсах;
- в) кращу із можливих комбінацій двох товарів;
- г) точну кількість двох товарів, які господарство планує виробляти.

5. ВВП відрізняється від ВВП тим, що:

- а) ВВП може бути більшим або меншим від ВВП на величину сальдо (різницю) між доходами, отриманими національними підприємствами і фізичними особами даної країни за кордоном, і доходами, отриманими іноземними підприємствами і фізичними особами на території даної країни;
- б) ВВП більший за ВВП на величину доходів, отриманих підприємствами і фізичними особами даної країни за кордоном;
- в) у ВВП включаються тільки кінцеві товари і послуги суспільного виробництва, виготовлені національними підприємствами, розташованими на території своєї країни;
- г) правильна відповідь не названа.

6. Ефективність виробництва визначається:

- а) кількістю благ, вироблених у суспільстві за рік;
- б) співвідношенням інвестиційних і споживчих благ;
- в) співвідношенням результатів і витрат ресурсів у суспільстві за рік;
- г) співвідношенням якості товарів і послуг до їх кількості.

7. Зростання продуктивності праці на рівні підприємства означає:

- а) підвищення трудомісткості продукції;
- б) збільшення річного випуску продукції;
- в) збільшення чисельності працівників;

г) збільшення випуску продукції на одного працюючого.

8. Яка з названих галузей відноситься до виробничої інфраструктури?

- а) вища освіта;
- б) виробництво електроенергії;
- в) агропромисловий комплекс;
- г) вантажний транспорт;
- д) побутове обслуговування.

9. Яка із названих сфер не відноситься до соціальної інфраструктури?

- а) вища освіта;
- б) сфера послуг;
- в) наука;
- г) побутове обслуговування;
- д) пасажирський транспорт;
- е) державний апарат.

10. Яке з положень правильне?

- а) вивчаючи соціально-економічні відносини, можна розкрити взаємозв'язок людини і природи;
- б) вивчаючи соціально-економічні відносини, можна дізнатися, на скільки економічна діяльність суспільства підпорядкована інтересам народу;
- в) вивчаючи соціально-економічні відносини, можна розкрити форми і методи господарювання;
- г) правильна відповідь не названа.

Задачі для самостійного розв'язання

1. В країні випускаються два види товарів: комп'ютери і тостери. Варіанти виробництва можна представити таблицею:

Варіанти	Тостери (тис. шт.)	Комп'ютери (тис. шт.)
A	100	0
B	90	10
C	70	20
D	40	30
E	0	40

1) Побудуйте криву виробничих можливостей країни по вертикальній осі – тостери, а по горизонтальній – комп'ютери. Яку форму має крива виробничих можливостей? Чому?

2) Відмітьте, який із наступних варіантів виробництва є можливим, неможливим, неефективним:

- а) 80 тис. тостерів і 20 тис. комп'ютерів;
- б) 50 тис. тостерів і 22 тис. комп'ютерів;
- в) 20 тис. тостерів і 35 тис. комп'ютерів;

г) 60 тис. тостерів і 30 тис. комп'ютерів.

3) Як зміниться положення кривої виробничих можливостей, якщо:

а) підвищиться рівень кваліфікації робітників в обох галузях;

б) збільшиться за рахунок залучення іноземних робітників чисельність зайнятих у виробництві комп'ютерів;

в) у виробництві тостерів стануть застосовувати модернізоване обладнання;

г) до влади в країні прийде диктаторський режим, який заборонить використовувати нові технології при виробництві комп'ютерів і тостерів.

4) Чому дорівнює альтернативна вартість збільшення виробництва комп'ютерів: з 20 тис. до 30 тис. штук; з 10 тис. до 40 тис. штук; з 30 тис. до 40 тис. штук?

2. З 320 м тканини шиють парашути і палатки. На один парашут витрачається 40 м, а на одну палатку – 8 м. Знайти альтернативну вартість збільшення виробництва парашутів з 4 до 6 штук.

3. До реконструкції підприємство виробляло 80 пральних машин за день. Після реконструкції протягом першого року обсяг виробництва збільшився до 120 пральних машин. При цьому кількість зайнятих скоротилася на 1/3, а ціни на пральні машини залишилися незмінними. Протягом наступного року через скорочення попиту обсяг виробництва знизився на 5%. Плинності кадрів за цей період не спостерігалось, але ціни на пральні машини зросли на 10%. Як змінилася продуктивність праці за ці два роки?

4. Як змінилась продуктивність праці за три роки, якщо за перший рік вона зросла на 15%, за другий – на 10%, а за третій рік зменшилась на 9%?

5. Припустимо, що бізнесмени Марія та Денис купили фікусовий сад. Заради цікавості вони хочуть працювати в ньому самі. Їм необхідно спочатку кожний фікус обкопати, а потім полити. Марія виросла в сім'ї бідного фермера, вона витрачає на обкопування фікусу – 4 хв., а на поливання – 1 хв. Денис – з багатой сім'ї, витрачає на обкопування 1 фікуса 6 хв., а на поливання – 4 хв. Як вони зможуть досягти найвищої продуктивності праці за 1 годину?

6. Застосування фірмою нових технологій дозволило в першому півріччі збільшити випуск парасольок із 20 тис. штук до 24 тис. штук при скороченні працівників на 8%. У другому півріччі обсяг виробництва парасольок був збільшений ще на 15%, але вже за рахунок збільшення числа працівників на 3%. Як змінилася продуктивність праці до кінця року?

Тема 2. ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ОСНОВА РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

План лекційного заняття

1. Суть, основні риси та особливості товарного виробництва.
2. Товар і його властивості.
3. Величина вартості товару.
4. Виникнення, суть та функції грошей.
5. Грошова система, її основні елементи і типи. Закон грошового обігу.
6. Інфляція: сутність, причини, види та соціально-економічні наслідки.
7. Методи стабілізації грошового обігу.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке натуральне виробництво, які його характерні риси?
2. Чому натуральне господарство не зникло з життя? Знайдіть ознаки натурального господарства в Україні.
3. У чому полягають переваги товарного виробництва над натуральним?
4. Як зароджувалось товарне виробництво? Назвіть причини виникнення товарного виробництва.
5. Чому просте товарне виробництво переросло в розвинене?
6. У чому полягає різниця між простим і розвиненим товарним виробництвом? Що спільного між ними?
7. Що таке товар?
8. Що спільного і які відмінності між продуктом виробництва і товаром?
9. Які властивості має товар?
10. Чи кожна суспільна споживна вартість є товаром?
11. Як співвідносяться вартість і мінова вартість?
12. У чому полягають суперечності товару?
13. У чому полягає двоїстий характер праці, втіленої в товарі? Як ви розумієте сутність конкретної і абстрактної праці?
14. Яка різниця між абстрактною працею і загальнолюдською працею взагалі, втіленою в кожному продукті виробництва?
15. Як визначається величина вартості?
16. Назвіть фактори, що впливають на величину вартості. Поясніть цей вплив.
17. Дайте визначення закону вартості. Охарактеризуйте його функції.
18. Як узгоджується з дією закону вартості той факт, що товари дуже рідко продаються за вартістю?
19. Назвіть форми вартості і дайте їм характеристику. Чому відбувається перехід від однієї форми вартості до іншої?
20. Що таке загальний еквівалент? Чому роль загального еквівалента закріпилась за золотом?
21. У чому полягає сутність грошей? Які види грошей ви знаєте?
22. Яка відмінність між повноцінними і неповноцінними грошима?
23. Чим визначається цінність сучасних грошей?
24. Охарактеризуйте функції грошей.

25. Чи є різниця між вартістю і ціною?
26. З якою функцією грошей пов'язаний масштаб цін і в чому його сутність?
27. У чому полягає доцільність впровадження паперових грошей?
28. Що таке кредитні гроші? Назвіть їх види.
29. Чому із функцій грошей (засобу обігу і засобу платежу) впливає абстрактна можливість кризи?
30. Що таке грошова система? Розкрийте структуру грошової системи.
31. Назвіть типи грошових систем і дайте їм характеристику.
32. Чим класичні паперові гроші відрізняються від класичних кредитних? Що спільного?
33. Яка різниця між казначейськими білетами і банкнотами? Що спільного?
34. Чим простий вексель відрізняється від переказного?
35. Назвіть характерні риси сучасної грошової системи.
36. Чим визначається потреба країни в грошах? Сформулюйте закон грошового обігу.
37. Які фактори впливають на швидкість обігу грошей?
38. Чим зумовлена нестабільність паперово-кредитного грошового обігу?
39. Що таке інфляція і як вона вимірюється?
40. Охарактеризуйте причини виникнення інфляції. Чи можуть кредити спричинити інфляцію?
41. Назвіть загальні ознаки інфляції.
42. Які види інфляції вам відомі?
43. У чому полягає різниця між повзучою інфляцією, галопуючою і гіперінфляцією?
44. У чому проявляється прихована інфляція?
45. Які наслідки має інфляція для різних господарських суб'єктів? Як вона впливає на життя вашої сім'ї?
46. Які наслідки інфляції можуть бути позитивними?
47. Чому інфляція спричиняє перерозподіл національного доходу на користь забезпечених верств населення?
48. Які фактори (попиту чи пропозиції) спричиняли інфляцію останніх років в Україні?
49. У чому полягає різниця між інфляцією і дефляцією?
50. Охарактеризуйте суть антиінфляційних заходів.
51. Дайте характеристику методів стабілізації грошового обігу.

Питання для обговорення на практичному занятті

ВИКОРИСТАННЯ ГРОШЕЙ В ТОВАРНІМУ ВИРОБНИЦТВІ

1. Особливості натурального господарства в сучасних умовах.
2. Сучасний етап розвитку товарного виробництва.
3. Теоретичні концепції виникнення, сутність, функції та види грошей.
4. Гроші на сучасному етапі розвитку економіки.

5. Інфляція як макроекономічне явище. Методика розрахунку, причини та види інфляції.

Теми рефератів

1. Суперечності товарного виробництва.
2. Основні теорії вартості.
3. Гроші як продукт розвитку товарообміну.
4. Історія грошей України.
5. Основні теорії грошей.
6. Створення і розвиток грошової системи України.
7. Грошові реформи в Україні.

Вправи для роботи на практичному занятті

1. Які твердження характеризують ознаки натурального господарства, а які – товарного?

- а) у замкненій економічній одиниці відбувається виробництво готового продукту та його споживання;
- б) трудовий процес базується на традиціях, звичках, вимушено встановлених господарських зв'язках в рамках окремого суспільства;
- в) виробництво засновується як на індивідуальній праці власника, так і на застосуванні ним найманої робочої сили;
- г) процес виробництва відбувається із застосуванням малопродуктивних знарядь праці, що не дають додаткового (надлишкового) продукту для споживання самими виробниками;
- д) виготовлена продукція належить власнику і призначена для вільного продажу на ринку;
- е) економічна еволюція відбувається досить повільно, окремі вдосконалення і перетворення можуть здійснюватися на протязі століть;
- є) швидкий економічний прогрес суспільства є наслідком високих темпів зростання продуктивності праці і динамічного розширення асортименту виробів.

2. Чи є товаром? Думку обґрунтуйте.

- а) вирощена на власному городі картопля для власного споживання;
- б) масове виробництво швейних виробів;
- в) надрукована власна книга;
- г) пошита для себе сукня?

3. Вкажіть властивості вартості і споживної вартості:

- 1) не залежить від кількості праці, затраченої на виробництво даного товару;
- 2) реалізується в процесі обміну;
- 3) в створенні бере участь природа і конкретна праця;
- 4) виражає кількісну визначеність товарів;
- 5) в створенні бере участь абстрактна праця;

- б) виражає суспільні властивості продукту;
- 7) являє собою втілену в товарі суспільну працю;
- 8) задовольняє потреби людей;
- 9) реалізується в процесі споживання;
- 10) показує якісну різномірність і кількісну неспільномірність товару;
- 11) є історичною категорією, категорією товарного виробництва;
- 12) показує природні властивості продукту;
- 13) показує якісну однорідність і кількісну спільномірність товарів;
- 14) виражає економічні відносини між товаровиробниками.

4. Які функції закону вартості ілюструють дані положення:

а) Прагнення до підвищення свого кваліфікаційного рівня приводить робітника до збільшення альтернативних можливостей працевлаштування і зростання доходу.

б) У зв'язку із зростанням попиту на споживчі товари доля виробництва цих товарів в загальному обсязі валового національного продукту збільшується.

в) Вислів «виживає сильніший» є правильним не тільки для біології, але і для економіки.

5. Визначте, до яких функцій відносяться перераховані властивості грошей:

- 1) гроші як втілення суспільного багатства;
- 2) виплата грошей не супроводжується одночасним отриманням товару;
- 3) функція грошей, яка проявляється в ціні товару;
- 4) гроші функціонують в економічному обороті між країнами;
- 5) функція грошей, що обслуговує продаж товарів в кредит;
- 6) гроші виходять із сфери обігу;
- 7) гроші служать для сплати податків, внесення орендної плати, виплати зарплати;
- 8) гроші утворюють державний резервний фонд;
- 9) виступають як реальні гроші;
- 10) виконують роль посередника в обміні товарів;
- 11) функція, яку виконують ідеальні гроші;
- 12) гроші сплачуються в момент купівлі товарів;
- 13) гроші виступають як загальний платіжний засіб;
- 14) гроші виконують свою роль миттєво, знаходяться в безперервному русі;
- 15) гроші сплачуються при поверненні боргу за купівлю товару;
- 16) гроші відсутні в момент купівлі-продажу товару;
- 17) гроші виступають як загальний купівельний засіб;
- 18) гроші взаємно погашаються при купівлі-продажу товарів;
- 19) функція, з якої виникають паперові гроші;
- 20) функція, з якої виникають кредитні гроші.

6. Які функції виконують гроші в наступних ситуаціях:

- 1) купівля лотерей;
- 2) отримання стипендії;
- 3) купівля державної облігації;
- 4) оплата комунальних послуг;
- 5) розрахунки за поставлені товари готівкою;
- 6) розрахунки з іноземним партнером;
- 7) уцінка товарів;
- 8) повернення кредиту;
- 9) розрахунки за поштові послуги;
- 10) визначення валютного курсу;
- 11) розрахунки за поставлені товари через банк.

7. Які функції грошей найбільш виразно ілюструють наступні ситуації:

- 1) для купівлі автомобіля вам потрібні гроші і ви збираєтесь продати будинок за містом;
- 2) як людина ощадлива, ви іноді відкладаєте гроші «на чорний день»;
- 3) у ресторані, куди ви прийшли з друзями, офіціант пропонує вам меню, де вказані ціни на страви, що готуються;
- 4) Україна сплатила проценти за кредитами, наданими рік тому;
- 5) батько отримав гроші за здавання гаража в оренду;
- 6) уряд сплатив борги освітянам по заробітній платі;
- 7) ви придбали карточку для власного телефону;
- 8) ви заплатили за користування мережею Інтернет наприкінці місяця за отриманим рахунком;
- 9) вам подарували гроші на день народження, а ви поклали ці гроші до скарбнички;
- 10) отриману заробітну плату батько перевів на свій рахунок у «Приватбанку»;
- 11) використовуючи рекламу в Інтернеті, ви дізналися про ціни на цифрові фотоапарати.

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Товар А обмінюється на 20 одиниць товару В. Яким буде мінове співвідношення, якщо вартість товару В збільшиться вдвоє, а вартість товару А зменшиться вдвоє?

2. Виготовлено 1000 одиниць товару. На виробництво 800 із них затрачено 8000 годин, на 50 інших – 250 годин, індивідуальні затрати на решту товару – по 8 годин на кожну одиницю товару. Визначте суспільну вартість товару.

3. Визначте кількість грошей, необхідних для обігу, якщо відомо, що сума цін товарів, що реалізуються – 10000 млн гр. од., сума цін товарів, що продані в

кредит, – 800 млн гр. од., сума платежів, за якими настав термін оплати, – 200 млн гр. од., сума взаємних розрахунків – 3000 млн гр. од., а швидкість обертання грошей – 4.

4. Що можна сказати про кількість грошей, необхідних для обертання, якщо швидкість обертання грошей збільшилася на 20%, обсяг виробництва зменшився на 10%, а індекс цін склав 1,4?

Завдання для самостійної роботи

Визначте терміни і поняття

Натуральне господарство, товарне виробництво, суспільний поділ праці, загальний поділ праці, частковий поділ праці, одиничний поділ праці, предметна спеціалізація виробництва, подетальна спеціалізація виробництва, технологічна спеціалізація виробництва, економічна відособленість виробників, просте товарне виробництво, розвинене товарне виробництво, товар, суспільна споживна вартість, вартість, мінова вартість, величина вартості, суспільно-необхідний робочий час, продуктивна сила праці, інтенсивність праці, проста праця, складна праця, закон вартості, редукція праці, металістична теорія грошей, номіналістична теорія грошей, кількісна теорія грошей, проста форма вартості, повна або розгорнута форма вартості, загальна форма вартості, грошова форма вартості, загальний еквівалент, гроші, повноцінні гроші, неповноцінні гроші, номінальна вартість, ліквідність, міра вартості, ідеальні гроші, масштаб цін, ціна, засіб обігу, злиток (або зливко), монета, паперові гроші, засіб нагромадження, засіб платежу, світові гроші, грошова система, грошова одиниця, види грошових знаків, ринкова грошова система, неринкова грошова система, відкрита грошова система, закрита грошова система, грошова система металевого обігу, грошова система паперово-кредитного грошового обігу, біметалізм, система паралельної валюти, система подвійної валюти, система «кульгаючої» валюти, монометалізм, золотомонетний стандарт, золотозлитковий стандарт, золотодевізний стандарт, золотодоларовий стандарт, класичні паперові гроші, казначейський білет, класичні кредитні гроші, чек, іменний чек, ордерний чек, пред'явницький чек, банкнота, вексель, простий вексель, переказний вексель, кредитна картка, електронні (цифрові) гроші, квазігроші, грошовий обіг, готівка, безготівкові розрахунки, закон грошового обігу, інфляція, відкрита інфляція, подавлена інфляція, помірна інфляція, повзуча інфляція, галопуюча інфляція, гіперінфляція, збалансована інфляція, незбалансована інфляція, очікувана інфляція, неочікувана інфляція, інфляція попиту, інфляція витрат, стагфляція, нуліфікація, деномінація, ревалоризація і реставрація, девальвація, ревальвація, дефляція.

Визначте правильні і неправильні твердження. Обґрунтуйте свою точку зору

1. Товарне виробництво виникло в період становлення первісного суспільства.

2. Безпосередньою матеріальною основою виникнення і розвитку товарного виробництва є загальний та частковий поділ праці.

3. Щоб бути товаром, продукти повинні задовольняти потреби самого виробника, тобто мати споживну вартість.

4. Як товар суспільна споживна вартість є речовим носієм мінової вартості.

5. Мінова вартість – внутрішня властивість товару, вартість – зовнішня форма прояву мінової вартості.

6. Цінність неповноцінних грошей визначається затратами праці на їх виробництво.

7. Функціонування грошей як засобу обігу пов'язано з утворенням цін.

8. Функцію міри вартості виконують уявні або ідеальні гроші.

9. Для паперового грошового обігу характерна нестабільність, що впливає із функції засобу платежу.

10. Ревальвація– зниження курсу паперових знаків по відношенню до іноземної валюти.

Тести

1. Яке із стверджень характеризує якісну відмінність товарного виробництва від натурального?

а) продукти виробляються не для власного споживання, а для обміну через ринок шляхом купівлі-продажу;

б) продукти споживаються не в господарстві самого виробника, а в іншому господарстві;

в) продукти виготовляються селянами для задоволення потреб феодала;

г) всі відповіді правильні.

2. Яке із стверджень пояснює суть товарного виробництва?

а) виробництво і споживання продуктів в господарстві самого виробника;

б) виробництво продуктів для споживання іншими;

в) продукти створюються для продажу, для ринкового обміну;

г) всі твердження правильні.

3. Яке із визначень найбільш повно характеризує товар?

а) суспільна споживна вартість, що обмінюється;

б) продукт праці, який безпосередньо іде на споживання;

в) продукт праці, що задовольняє потреби людини;

г) продукт праці, що має корисність.

4. Яка риса характеризує споживну вартість товару?

а) у створенні бере участь абстрактна праця;

б) реалізується в процесі обміну;

в) не залежить від кількості праці, витраченої на виробництво даного товару;

г) всі відповіді правильні.

5. Яке із положень характеризує вартість товару?

- а) реалізується в процесі споживання;
- б) виражає кількісну визначеність товару;
- в) речове втілення суспільного багатства;
- г) правильна відповідь не названа.

6. У чому полягає суть закону вартості?

- а) ціни встановлюються на рівні вартості товарів;
- б) виробництво і обмін товарів здійснюється згідно індивідуальних затрат праці;
- в) виробництво і обмін товарів здійснюється на основі суспільно-необхідних затрат праці;
- г) обмін товарів здійснюється за вартістю, величина якої визначається затратами праці кількох виробників.

7. Яке з наведених положень характеризує функцію грошей як засобу платежу?

- а) купівля-продаж товарів за наявні гроші;
- б) гроші виходять із сфери обігу;
- в) гроші виступають як загальний платіжний засіб;
- г) гроші використовуються для оплати комунальних послуг.

8. Яке з наведених положень характеризує функцію грошей як засобу обігу?

- а) виплата заробітної плати;
- б) гроші відсутні у момент купівлі-продажу товарів;
- в) гроші виступають як загальний купівельний засіб;
- г) гроші грають роль посередника в обміні товарів.

9. Що спільного між сучасною банкнотою і класичною?

- а) може знецінюватися;
- б) не обмінюється на золото;
- в) випускається банком;
- г) спільні риси відсутні.

10. Яке з положень відрізняє кредитні гроші від паперових?

- а) прискорюють обіг;
- б) замінюють повноцінні гроші в обігу;
- в) не мають самостійної вартості.

11. Яка характеристика сучасної грошової системи *неправильна*?

- а) ця система базується на кредитно-паперових грошах;
- б) для неї не характерне регулювання державою грошового обігу;
- в) для неї характерний широкий розвиток безготівкового обігу;
- г) всі відповіді неправильні

12. Відповідно до закону грошового обігу кількість грошей в обігу визначається:

- а) рівнем розвитку кредиту;
- б) функцією грошей як засобу обігу;
- в) функцією грошей як засобу нагромадження;
- г) потребами держави.

13. В якості показника темпів інфляції в державі використовується:

- а) індекс цін зовнішньої торгівлі;
- б) паритет споживчої можливості валют;
- в) номінальний обмінний курс;
- г) індекс споживчих цін;
- д) правильна відповідь відсутня.

14. Яка із ознак характеризує галопуючу інфляцію?

- а) економічний параліч, провокування гострих соціальних конфліктів;
- б) постійне помірне зростання цін, знецінення грошової маси;
- в) стрибкоподібне зростання цін, негативні наслідки в економіці і соціальній сфері;
- г) правильна відповідь не названа.

15. Яке з положень характеризує інфляцію попиту?

- а) ціни зростають в результаті зростання затрат на виробництво;
- б) ціни зростають в результаті того, що кількість товарів зростає швидше попиту на них;
- в) ціни зростають в результаті того, що попит зростає швидше, ніж кількість товарів;
- г) правильна відповідь не названа.

16. Назвіть причину інфляції:

- а) знецінення грошової маси;
- б) дефіцит державного бюджету;
- в) зростання цін;
- г) всі відповіді правильні.

17. Яке з положень характеризує інфляцію витрат?

- а) різке зростання цін на енергоносії;
- б) значне скорочення прибуткового податку з громадян;
- в) зростання військових витрат держави;
- г) правильна відповідь не названа.

18. Найбільш захищеними від інфляції є:

- а) домогосподарства;
- б) власники великих грошових сум;
- в) власники нерухомого майна;

г) пенсіонери.

19. В умовах інфляції найбільші втрати несуть:

- а) домогосподарства;
- б) підприємці;
- в) особи, що отримують фіксовані доходи;
- г) особи, що отримують доходи від позик в кредитній системі.

20. Якщо ціни зростають на 5% за місяць, то це:

- а) помірна інфляція;
- б) галопуюча інфляція;
- в) гіперінфляція;
- г) прихована інфляція.

Задачі для самостійного розв'язання

1. Товар А обмінюється на 10 одиниць товару В. Яким буде мінове співвідношення, якщо вартість товару В знизиться вдвоє, а вартість товару А збільшиться вдвоє?

2. Як зміниться мінова вартість товарів: 18 олівців = 50 зошитам, якщо:

- а) вартість олівців зросте у 2 рази,
- б) вартість зошитів знизиться у 2 рази,
- в) вартість олівців знизиться у 2 рази, а вартість зошитів зросте у 2 рази,
- г) вартість олівців зросте у 2 рази, а вартість зошитів зменшиться у 2 рази.

3. Суспільна потреба в товарі забезпечується трьома групами виробників. Перша група виробляє 50 млн виробів, витрачаючи на кожен 3 год. праці, друга – відповідно 60 млн і 4 год., третя – 70 млн і 5 год. Визначте суспільно необхідні затрати праці на виготовлення одиниці товару.

4. При виробництві одного і того ж товару групами «А», «В», і «С» товаровиробниками витрачається відповідно на одиницю виробу 3, 4 і 5 годин. Визначте величину вартості одиниці виробу, якщо кожною із груп виробляється 10%, 20% і 70% цього товару.

5. Суспільна потреба в товарі забезпечується чотирма групами виробників. Перша група виробляє 1000 одиниць товару, витрачаючи на кожну 3 години праці, друга – відповідно 600 одиниць і 5 годин; третя – 200 одиниць і 6 годин; четверта – 100 одиниць і 7 годин. Визначте суспільно-необхідні затрати праці на виготовлення одиниці товару.

Тема 3. РИНОК ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

План лекційного заняття

1. Сутність ринку та його функції.
2. Поняття попиту і пропозиції.
3. Суть, фактори і види цін.
4. Суть і види конкуренції.
5. Основні моделі ринку.

Питання для самоперевірки знань

1. Назвіть причини виникнення ринку.
2. Чи можна поняття ринок звести до фізичного місця торгівлі?
3. Поясніть розуміння сутності ринку у вузькому і широкому змісті.
4. Розкрийте характерні ознаки ринку.
5. Які функції виконує ринок?
6. Хто виступає основними суб'єктами ринку? Чому кажуть, що суб'єкти ринку виконують роль керуючої системи ринкової економіки?
7. Дайте характеристику посередників на ринку.
8. Що є об'єктом ринкових відносин?
9. У чому полягають переваги ринку?
10. Чи можна вважати ринкову економіку ідеальною моделлю організації економічного життя людства?
11. Які умови необхідні для існування ринку?
12. Якими є складові ринкового механізму?
13. Чим відрізняються поняття «попит» і «потреби»?
14. У чому полягає зміст законів попиту і пропозиції? Як зображають криву попиту і криву пропозиції?
15. Назвіть нецінові фактори попиту та пропозиції і поясніть їх вплив.
16. Як розуміти еластичність попиту і пропозиції?
17. На які товари попит, як правило, нееластичний?
18. Дайте визначення ціни. Як утворюється рівноважна ціна?
19. Як формується дефіцит та надлишок товару?
20. Які чинники впливають на процес ціноутворення?
21. Які види цін ви знаєте?
22. У чому полягає суть конкуренції?
23. Охарактеризуйте види конкуренції. Наведіть приклади методів конкурентної боротьби.
24. Як діє на ринку досконалий конкурент?
25. Як діє на ринку недосконалий конкурент?
26. Що є спільним і чим відрізняються досконала конкуренція і монополістична конкуренція?
27. Що спільного і які відмінності між монополістичною конкуренцією і олігополією, олігополією і чистою монополією?
28. Який зв'язок існує між конкуренцією і монополією? Чи означає панування монополій ліквідацію конкуренції?
29. Які види монополії вам відомі?

30. Яку роль відіграють монополії в економіці?

Питання для обговорення на практичному занятті
АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ РИНКОВОГО МЕХАНІЗМУ

1. Закон попиту, детермінанти попиту, індивідуальний та ринковий попит.
2. Закон пропозиції, детермінанти пропозиції.
3. Ринкова рівновага та фактори її порушення.
4. Ціна: механізм формування, функції, види.
5. Сутність та форми конкуренції в ринковій економіці.
6. Моделі ринку: умови формування, переваги та недоліки.

Теми рефератів

1. Ринок – одне з найбільших досягнень цивілізації.
2. Особливості сучасних ринкових відносин.
3. Світовий досвід ринкових реформ.
4. Проблеми становлення ринку в Україні.
5. Особливості системи цін в Україні.
6. Конкуренція і монополія.
7. Особливості конкурентної боротьби в Україні.

Вправи для роботи на практичному занятті

1. Кажуть, що ділові люди є тонкими психологами і розуміють співрозмовника з півслова. Доповніть вислови відомих людей, а також поясніть афоризми.

- а) Харві Маккей: «На ринку не дають медалі за відвагу. Ринок може запропонувати лише одну нагороду – це ...».
- б) Невідомий: «... – це життя торгівлі і смерть торговців».
- в) А. Маршал: «Ринок – це інститут або механізм, що зводить разом ... і ...».
- г) Б. Франклін: «Час – це ...».
- д) Поль Самуельсон: «Навчіть папугу вимовляти «попит» і «пропозиція» – і перед вами ... ».
- е) Невідомий: «Крик моди може заглушити лише ...».

2. Визначте і відобразіть на графіку, як вплинуть на положення кривої попиту на тенісні ракетки такі події (при інших рівних умовах):

- а) доходи населення значно зросли;
- б) тенісні м'ячі подорожчали у 5 раз;
- в) в країні очікується зростання цін на спортивні товари;
- г) ціни на ракетки дійсно виростили;
- д) лікарі стверджують, що заняття тенісом сприяє зниженню ваги в більшій мірі, ніж захоплення іншими видами спорту;
- е) в країні зростає число прихильників гри в бадмінтон;
- є) ракетки для гри в бадмінтон значно подорожчали.

3. Визначте і відобразіть на графіку, як вплинуть на пропозицію йогурту наступні події (при інших рівних умовах):

- а) у місті збільшилось число любителів йогурту;
- б) ціни на ацидофілін несподівано зросли;
- в) подорожчали фрукти, які використовуються як наповнювач при виробництві йогурту;
- г) місцева адміністрація ввела дотації на виробництво йогурту;
- д) міська влада закупила новітні технології по виготовленню йогурту для місцевих молокозаводів;
- е) внаслідок проведення широкої рекламної компанії попит на йогурт став зростати і виробники чекають підвищення цін на нього;
- є) внаслідок зростаючої конкуренції ціни на йогурт зменшились.

4. Проаналізуйте ситуацію.

Введено обмеження (чи підвищено мито) на імпорт кави в країну. Як це вплине на ринки кави, чаю, кавоварок у країні?

5. Проаналізуйте ситуацію.

У засобах масової інформації з'явилося багато статей про шкідливість хутряних іграшок для здоров'я малят. Як дана подія вплине на ринки хутряних іграшок, хутра і хутряних підбійок для курток?

6. Визначте, яким є попит на наведені нижче товари та послуги – еластичний чи нееластичний за ціною. Відповідь поясніть.

- 1) молоко; 2) сухе молоко; 3) інсулін; 4) інсулін в одній із чотирьох аптек;
- 5) електроенергія, ціна на яку подорожчала із вчорашнього дня; 6) електроенергія, ціна на яку подорожчала рік тому; 7) нові автомобілі; 8) відпустка в Карпатах; 9) горілка; 10) мило; 11) сіль; 12) діаманти; 13) хліб; 14) квіти; 15) чай; 16) квіти в день 8 Березня?

7. Проаналізуйте ситуації.

Згадайте «Золотий ключик» О.Толстого. Один із персонажів Дуремар займався єдиним в своєму роді промислом: ловив п'явок. Оскільки він був єдиним спеціалістом в цій галузі, то можна припустити, що ціни на п'явки він встановлював сам і ніхто не міг перешкодити йому в цьому. Таким чином, він був _____.

Якщо припустити, що цим же промислом вирішив зайнятися і Буратіно, то ситуація докорінно змінилася б: ціна почала б залежати від конкурентної боротьби Дуремара з Буратіно, від співвідношення кількості зловлених п'явок кожним з них. Причому на кожну зміну ціни на п'явки Дуремаром Буратіно повинен був якимось чином відреагувати. Ким стали Дуремар і Буратіно?

_____.

Якщо б ловити п'явок почала половина жителів казкового міста, то встановилася б єдина ринкова ціна, причому для кожного п'явоколова ця ціна

була б задана ринком без його впливу. Ця модель ринку називається _____.

Частина жителів міста, не витримавши конкуренції, розорилась би, а 25 чоловік, що залишилися, продовжили б ловити п'явок, рекламуючи власну торгову марку. Цю ринкову модель можна назвати _____.

А якби держава оголосила свою монополію на ловлю п'явок, тоді б держава встановлювала і ціни на п'явки. Цю ринкову ситуацію можна назвати _____.

8. Визначте, до якої моделі ринку (досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії, чистої монополії) відносяться:

- а) автомобілебудування в США;
- б) бабусі, які торгують суницями із свого городу на узбіччі автомагістралі;
- в) фермерські господарства США, що вирощують пшеницю;
- г) ринок специфічних послуг – «лікую від алкоголізму» (інформація в рекламних відділах газет);
- д) купівля-продаж населенням ваучерів з рук в Росії.

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Функція попиту на товар задана за формулою $Q_d = 6 - P$, а функція пропозиції $Q_s = -3 + 2P$, де Q_d – обсяг попиту в млн. шт., Q_s – обсяг пропозиції в млн шт., P – ціна у дол.

Визначити:

- а) ціну ринкової рівноваги та обсяг продажу,
- б) припустивши, що ціна ринкової рівноваги становить 2 дол., визначити обсяг продажу, величину незадоволеного попиту;
- в) яка ситуація складеться на ринку, якщо ціна підніметься до 4 дол. за одиницю товару?

2. Попит на маргарин описується рівнянням $Q_d = 10 - P$, а пропозиція $Q_s = 4P - 5$, (де P вимірюється у гр. од., а Q – у тоннах). Через зниження ціни на вершкове масло величина попиту на маргарин змінилася на 10% за кожного значення ціни. Одночасно, через підвищення ціни на молоко пропозиція маргарину змінилася на 20% за кожного значення ціни.

а) Визначте нові функції попиту і пропозиції маргарину; б) Розрахуйте зміни рівноважної ціни і рівноважного обсягу продажу маргарину.

Завдання для самостійної роботи

Визначте терміни і поняття

Ринок, інформаційна функція ринку, регулююча функція ринку, контролююча функція ринку, стимулююча функція ринку, оздоровча функція ринку, посередницька функція ринку, інтегруюча функція ринку, ціноутворююча функція ринку, агент, комівоаяжер, консигнатор, брокер, дилер, маклер, ріелтор, дистриб'ютор, попит, обсяг попиту, ціна попиту, крива попиту,

закон попиту, ефект доходу, ефект заміщення, парадокс Гіффена, ефект Веблена, індивідуальний попит, ринковий попит, еластичність попиту, нееластичний попит, одинична еластичність попиту, абсолютно нееластичний попит, абсолютно еластичний попит, перехресна еластичність попиту, пропозиція, обсяг пропозиції, ціна пропозиції, крива пропозиції, закон пропозиції, індивідуальна пропозиція, ринкова пропозиція, еластичність пропозиції, ринкова рівновага, рівноважна ціна, рівноважний обсяг, кон'юнктура ринку, надлишок товару, дефіцит товару, ціноутворюючі фактори, ціна, вільні ціни, конкурентна ціна, монопольна ціна, регульовані ціни, фіксовані ціни, оптова ціна, роздрібна ціна, внутрішньофірмові ціни, поясні ціни, національна ціна, світові ціни, цінова дискримінація, конкуренція, внутрішньогалузева конкуренція, міжгалузева конкуренція, цінова конкуренція, нецінова конкуренція, недобросовісна конкуренція, досконала конкуренція, недосконала конкуренція, чиста (вільна) конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, чиста монополія, моносонія, дуополія, білатеральна монополія, закрита монополія, відкрита монополія, природна монополія, адміністративна (штучна) монополія, ефект масштабу, картель, синдикат, трест, концерн, конгломерат, консорціум, диверсифікація.

Визначте правильні і неправильні твердження. Обґрунтуйте свою точку зору

1. До нецінових чинників, що впливають на обсяг попиту, належать податки та дотації.
2. Закон попиту розкриває обернений зв'язок між ціною товару і величиною попиту.
3. При зростанні грошових доходів споживачів, крива попиту зміщується ліворуч.
4. Від менш еластичного товару споживачеві важче відмовитись, ніж від більш еластичного.
5. Зменшення ціни на піцу викличе зміщення праворуч кривої попиту на піцу.
6. Величина пропозиції прямо залежить від ціни, тому крива пропозиції має вигляд низхідної кривої.
7. При інших рівних умовах поганий врожай картоплі приведе до зростання цін на чіпси.
8. Картельні угоди, як правило, виникають на ринках монополістичної конкуренції.
9. Загальною рисою монополістичної конкуренції та олігополії є взаємозалежність фірм на ринку.
10. Нецінова конкуренція виникає на ринку чистої конкуренції.
11. Найбільш поширений у реальній економіці тип ринкової структури – ринок монополістичної конкуренції.
12. Крива індивідуальної пропозиції буде зміщуватись ліворуч у випадку покращення технології виробництва.
13. Цінова дискримінація можлива на ринку чистої конкуренції.

14. Якщо обсяг пропозиції відповідає обсягу попиту, то на ринку встановлюється ціна рівноваги.

15. На попит впливає виключно ціна товару.

16. Дія нецінових факторів попиту призводить до пересування кривої попиту праворуч чи ліворуч.

17. Якщо попит на певний товар перевищує його пропозицію, а рівноважна ціна залишається незмінною (наприклад, регулюється державою), то на ринку цього товару утворюється дефіцит.

18. Закони попиту і пропозиції характеризують зв'язок між ціною та обсягами продукції, що реалізується.

19. Крива ринкового попиту показує загальний обсяг попиту всіх споживачів за будь-якої ціни.

20. Якщо на ринку інсуліну підвищується ціна, то попит на нього стає більш еластичним.

Тести

1. Яким чином попит пов'язаний з потребами?

- а) у попиті відображаються всі потреби економічного суб'єкта;
- б) у попиті відображаються найнагальніші потреби;
- в) у попиті відображаються потреби, пропорційні можливостям;
- г) попит відображає потреби, але в деяких випадках може виходити за їх межі.

2. Яке з положень не викликає зсуву кривої пропозиції?

- а) у зв'язку з гарним урожаєм кавунів число їх продавців на ринку збільшилося вдвоє.;
- б) зниження ціни на пшеницю викликало зменшення обсягу її продажу;
- в) зниження цін на мінеральні добрива збільшують пропозицію рису;
- г) зростання податку на продаж спиртних напоїв скоротило їх пропозицію.

3. Олігополія – ринок, де діє:

- а) велика кількість конкуруючих фірм, що виробляють однорідний продукт;
- б) велика кількість конкуруючих фірм, що виробляють різнорідний продукт;
- в) невелика кількість конкуруючих фірм;
- г) тільки одна велика фірма.

4. Якщо ринкова ціна нижче ціни рівноваги, то:

- а) з'являється надлишок товарів;
- б) виникає дефіцит товарів
- в) падає ціна ресурсів
- г) правильна відповідь не названа.

5. Для ринку чистої (досконалої) конкуренції не є характерними:

- а) подібні товари;
- б) багато виробників, що діють незалежно;
- в) неможливість контролювати ринкову ціну з боку будь-якого виробника;
- г) труднощі входу нових виробників на ринок із своїми товарами.

6. Зміни в попиті виявляються через:

- а) зміщення кривої попиту вправо;
- б) зміщення кривої попиту вліво;
- в) зміщення кривої попиту вправо або вліво;
- г) пересування по кривій попиту вгору чи вниз.

7. У ринковій економіці більше товарів можуть купити ті:

- а) хто планує їх виробництво;
- б) у кого більше грошей;
- в) хто займається їх розподілом;
- г) Правильна відповідь не названа.

8. При наявності багатьох недоліків у цінового механізму є одна незаперечна перевага. Вона виражається:

- а) у наданні особистої свободи всім агентам ринку;
- б) у ефективному розподілі ресурсів;
- в) у рівному розподілі доходу;
- г) у стабільному розвитку економіки.

9. Якщо попит змінюється на більшу величину, ніж ціна, то попит на даний товар:

- а) еластичний;
- б) нееластичний;
- в) одиничної еластичності;
- г) абсолютно нееластичний.

10. Яке з положень правильне?

- а) недосконалий конкурент не може впливати на ціни товарів, які він купує і продає;
- б) недосконалий конкурент може диктувати свою ціну;
- в) недосконалий конкурент дуже легко входить в даний ринок;
- г) правильна відповідь не названа.

Задачі для самостійного розв'язання

1. В таблиці представлені дані, що характеризують різні ситуації на ринку консервованої квасолі:

Ціна (дол.)	8	16	24	32	40
Об'єм попиту (млн. банок)	70	60	50	40	30
Об'єм пропозиції (млн. банок)	10	30	50	70	90

- а) накресліть криву попиту і криву пропозиції;
 б) чому дорівнює ціна рівноваги на даному ринку?
 в) який об'єм рівноваги купівлі-продажу квасолі?
 г) якщо ринкова ціна на банку квасолі рівна 8, що характерно для даного ринку: перенасичення чи дефіцит? Який їхній об'єм?

2. Припустимо, функція попиту дорівнює $Q_d=100-P$, пропозиції – $Q_s=2P-50$, де P – ціна в гривнях, а величина попиту і пропозиції – в тис. штук.

- а) знайдіть рівноважну ціну і кількість,
 б) якщо уряд знизить ціну до 40 гр. од., до чого це призведе? Визначте ситуацію на ринку в даному випадку.

3. Функція попиту $Q_d=40-7P$, функція пропозиції $Q_s=-6+16P$.

- а) визначте рівноважну ціну і рівноважний обсяг продажу;
 б) як зміниться попит і пропозиція, якщо рівноважна ціна стане 4 гр. од.?
 в) яка ситуація утвориться на ринку, якщо рівноважна ціна знизиться до 1 гр. од.?

4. Функція попиту на товар представлена рівнянням $Q_d=400-P$, а функція пропозиції – рівнянням $Q_s=4P-50$.

Визначити: а) параметри точки рівноваги; б) розміри дефіциту чи надлишку, якщо держава встановлює ціну на даний товар, що дорівнює 1) 85 гр. од., 2) 100 гр. од., 3) побудувати відповідні графіки.

5. Обчисліть, на якому рівні буде зафіксовано ціну, якщо попит на товар задано функцією $Q_d=200-2P$, а пропозиція товару – функцією $Q_s=-100+4P$. Після уведення фіксованої ціни на цей товар його перевиробництво склало 120 штук.

Тема 4. СТРУКТУРА ТА ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

План лекційного заняття

1. Класифікація ринків.
2. Ринок споживчих товарів і послуг.
3. Ринок капіталу. Цінні папери і кредит.
4. Ринок інновацій та інформації.
5. Ринок робочої сили. Причини та форми безробіття.
6. Суть та види інфраструктури ринку.
7. Поняття та види бірж.
8. Кредитна система та її структура. Види та основні функції банків.

Питання для самоперевірки знань

1. Які види ринків вам відомі?
2. Як розуміти взаємозв'язок ринку споживчих товарів, ринку засобів виробництва і ринку робочої сили?

3. У чому полягає різниця між ринком споживчих товарів і послуг та ринком засобів виробництва?
4. Як співвідносяться фінансовий ринок і ринок цінних паперів?
5. Яка різниця між первинним і вторинним ринком цінних паперів?
6. Чим акція відрізняється від облігації і що в них спільного?
7. Що таке курс акцій?
8. Яка різниця між казначейськими зобов'язаннями і ощадними сертифікатами?
9. У чому полягає особливість векселя як цінного паперу?
10. Що таке кредит? Коли виникає потреба в кредиті?
11. Які існують форми кредиту? За якими критеріями їх виокремлюють?
12. Як ви розумієте безробіття і які причини цього явища?
13. Охарактеризуйте основні види безробіття.
14. Поясніть різницю між природним і циклічним безробіттям.
15. Як визначається рівень безробіття? Що таке природний рівень безробіття?
16. Чи можливо в країнах з ринковою економікою позбутись фрикційного та структурного безробіття?
17. Сформулюйте закон Оукена, розкрийте його економічну сутність.
18. У чому полягає роль безробіття?
19. У чому полягають економічні втрати від безробіття?
20. Що таке інфраструктура ринку і яку роль вона відіграє у функціонуванні ринкової економіки?
21. Охарактеризуйте види інфраструктури ринку та її основні елементи.
22. Що таке товарна біржа і як вона працює?
23. Чому в сучасних умовах переважна більшість бірж світу – ф'ючерсні? З якою метою укладаються ф'ючерсні угоди?
24. У чому полягає вигідність опціону для учасників біржових угод?
25. У чому полягає сутність фондової біржі і що дає її функціонування у наш час?
26. Чому фондову біржу називають пульсом економічного стану країни?
27. Що являє собою банківська система?
28. Для чого і кому потрібен банк?
29. У чому принципова відмінність банківської справи від камери зберігання?
30. Чи можна розглядати банк як апарат управління?
31. Чи можна розглядати банк як підприємницьку діяльність?
32. Дайте характеристику видів банків і їх функцій.
33. У чому полягає різниця між Центральним банком і комерційними банками?
34. Чи можна вважати комерційні банки основою кредитної системи?
35. Чому комерційні банки повинні мати норму обов'язкових резервів у Центральному банку і дотримуватись її?
36. Як оцінити надійність банку?

37. Які операції здійснюють банки? Чим активні операції банків відрізняються від пасивних?
38. У яких випадках підприємства використовують лізинг і факторинг?
39. Чи можна назвати факторинг своєрідним кредитом?
40. Яким чином лізинг дозволяє підприємствам уникнути втрат, зв'язаних із моральним старінням машин і обладнання?
41. У чому проявляється взаємодія Центрального банку з комерційними банками?
42. Чому банки називають «супермаркетами» кредиту?

Питання для обговорення на практичному занятті
ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ТА РОЗВИТКУ СТРУКТУРИ Й
ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ

1. Споживчий ринок загальна характеристика та тенденції розвитку.
2. Ринок цінних паперів і проблеми його функціонування.
3. Ринок праці: структура і особливості функціонування.
4. Причини і види безробіття в умовах ринкової економіки
5. Ринок землі: українські реалії та зарубіжний досвід.
6. Ринкова інфраструктура та її значення у функціонуванні економіки.
7. Аналіз функціонування різних видів бірж. Біржі як елемент інфраструктури, їх роль в ринковій економіці.
8. Банківська система та її роль в розвитку економіки.

Теми рефератів

1. Розвиток сільського господарства та земельна реформа.
2. Ринок нерухомості та його особливості в Україні.
3. Безробіття як наслідок порушення макрорівноваги.
4. Проблеми функціонування ринку праці в Україні.
5. Історія розвитку бірж в Україні.
6. Сучасний стан ринкової інфраструктури в Україні.
7. Основні тенденції розвитку банківської системи України на сучасному етапі.
8. Комерційні банки та їх роль у стабілізації економіки.
9. Реформа енергетичного сектору.
10. Розвиток транспортної інфраструктури.
11. Реформа житлово-комунального господарства.

Вправи для роботи на практичному занятті

1. Які форми кредиту використовуються в кожному з наведених випадків:

- а) молода сім'я бере кредит у банку строком на декілька років для купівлі меблів;
- б) держава випускає облігаційну позику для часткового погашення дефіциту державного бюджету;

в) завод з виробництва автомобільних двигунів постачає автомобільному заводу партію свого товару з відстрочкою платежу.

2. Оцініть ситуацію.

Підприємству А, що займається виробництвом тканин, необхідно в найближчий час придбати три нових верстати загальною вартістю 3 млн грн., виробництвом яких займається підприємство В. Коштів на їх придбання підприємство А в даний момент не має. У підприємства В навпаки є зайві кошти. Розгляньте такі ситуації:

а) підприємство В кладе на свій рахунок в банку С 3 млн грн. Підприємство А бере таку ж суму в банку в формі кредиту;

б) підприємство В передає підприємству А три верстати на умовах відстрочки платежу.

Назвіть форми кредиту, що використовуються в ситуаціях а) і б).

3. Розмежуйте фрикційне, структурне і циклічне безробіття.

1) Випускник університету шукає роботу після закінчення вузу.

2) Дорослі члени сім'ї шукають роботу у зв'язку із зміною місця проживання.

3) Після відпустки по народженню та догляду за дитиною жінка шукає підходящу роботу.

4) Автоматизація виробничого процесу спричинила звільнення робітників, зайнятих ручною працею.

5) Кризові явища в економіці викликали банкрутство підприємства, внаслідок чого робітники вимушені шукати нову роботу.

6) Без відриву від основної роботи працівник закінчив навчальний заклад і здобув нову професію, в зв'язку з чим шукає роботу.

7) Робітник шукає роботу з кращими умовами і більш високою заробітною платою

8) Підприємство звільнило робітника за порушення трудової дисципліни і він вимушений шукати нову роботу.

9) Впровадження офсетного набору з допомогою комп'ютерів призвело до скорочення робітників, які мали професію лінотипіста у поліграфічному виробництві.

10) Закриття військових баз та скорочення оборонних видатків призвело до звільнення багатьох працівників, які поповнили ряди безробітних.

11) Скорочення сукупного попиту на товари та послуги призвело до зростання безробіття в країні.

12) Механізація сільського господарства викликала скорочення некваліфікованих робітників.

13) Перукар відмовився від пропозиції про прийом на роботу, оскільки його не влаштовує запропонована заробітна плата.

14) Робітник втратив роботу внаслідок роботизації більшості трудових операцій на підприємстві.

15) Продавець магазину втратила роботу внаслідок скорочення кількості продаж під час економічного спаду.

16) Учень, закінчивши школу, подав заяву про прийом на роботу, але йому відмовили через низьку кваліфікацію.

17) Автомеханік, звільнений у зв'язку зі зменшенням попиту на автомобілі.

18) Банківський службовець, звільнений із появою банкоматів.

19) Інженер, що очікує поновлення на колишній роботі.

20) Менеджер, звільнений через банкрутство фірми в період економічного спаду.

21) Робочий-будівельник, який не може знайти роботу взимку.

22) Продавець магазину, що звільнився через переїзд до іншого міста.

23) Учитель шукає іншу роботу з причини занадто низької заробітної плати.

24) Працівники автомобільної промисловості втратили роботу через те, що були замінені роботами.

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Випущено 2 млн. простих акцій по 10 євро кожна і 80 тис. привілейованих акцій по 50 євро кожна. Визначте акціонерний капітал і контрольний пакет акцій, якщо для забезпечення контролю достатньо володіти 15% акцій, які дають право голосу.

2. Прибуток акціонерного товариства, який направлений на виплату дивідендів, складає 2 млн. дол. Загальна сума випущених акцій – 5500 штук, в тому числі привілейованих акцій – 500 штук, з фіксованим розміром дивіденду 50% до їх номіналу. Номінал акції 1000 дол. Розрахуйте розмір дивіденду за простими акціями.

3. Економіка країни характеризується такими показниками: фрикційне безробіття – 6 млн осіб, структурне безробіття – 6 млн осіб, циклічне безробіття – 8 млн осіб, кількість населення – 400 млн чол., кількість зайнятих – 180 млн чол., фактичний ВВП – 4000 млрд гр. од. Обчислити природний рівень безробіття і втрати ВВП.

Завдання для самостійної роботи

Визначте терміни і поняття

Місцевий ринок, регіональний ринок, національний ринок, світовий ринок, легальний ринок, тіньовий ринок, вільний ринок, монополізований ринок, регульований ринок, ринок покупця, ринок продавця, ринок товарів і послуг, споживчий ринок, закономірність споживання Енгеля, перший закон Енгеля, другий закон Енгеля, ринок капіталу, ринок капітальних активів (фізичного капіталу), ринок капітальних послуг (орендний ринок), лізинг, ринок фінансового капіталу (фінансовий ринок), ринок засобів виробництва, ринок інновацій, патент, ліцензія, повна ліцензія, виключна ліцензія, проста ліцензія,

«ноу-хау», інжиніринг, емітенти, позичальники, інвестори, фінансові інститути, фондовий ринок, цінні папери, фіктивний капітал, первинний ринок цінних паперів, вторинний ринок цінних паперів, інвестиційний інститут, цінні папери, акція, проста (звичайна) акція, привілейована акція, курс акцій, номінальна вартість, золота акція, облігація, казначейське зобов'язання, ощадний сертифікат, кредит, банківський кредит, комерційний кредит, споживчий кредит, державний кредит, іпотечний кредит, ринок робочої сили (праці), економічно активне населення, економічно неактивне населення, безробіття, природний рівень безробіття, фрикційне безробіття, структурне безробіття, вимушене безробіття, циклічне безробіття, застійне безробіття, приховане безробіття, рівень безробіття, закон Оукена, інфраструктура ринку, організаційно-технічна інфраструктура ринку, товарна біржа, ярмарок, аукціон, англійський аукціон, голландський аукціон, аукціон «в темну», сервісний центр, брокерські компанії, пункти прокату і лізингу, торгові будинки, торгові палати, фінансово-кредитна інфраструктура ринку, фондова біржа, валютна біржа, страхові компанії, інвестиційні компанії, холдингові компанії, пенсійний фонд, ломбард, інфраструктура ринку робочої сили, біржа праці, інформаційна інфраструктура, рекламне агентство, законотворча інфраструктура, юридична контора, аудиторські організації, ментальна інфраструктура, соціологічні служби, біржа, приватна біржа, публічна біржа, універсальна біржа, спеціалізована біржа, біржовий товар, спот угоди, форвардна угода, ф'ючерсна угода, опціон, біржове котирування, хеджування, лістинг, кросинг, «біки», «ведмеді», індекс Доу-Джонса, касові угоди, строкові угоди, тверді угоди, угоди з преміями, угоди на різницю, онкольні угоди, кредитна система, банк, Центральний банк, комерційні банки, норма обов'язкових резервів, активні банківські операції, банківські інвестиції, пряме банківське кредитування, факторинг, оперативний лізинг, фінансовий лізинг, трастові банківські операції, пасивні банківські операції, комісійні банківські операції

Визначте правильні та неправильні твердження. Обґрунтуйте свою точку зору

1. На товарній біржі продається і купується неоднорідна продукція масового споживання.
2. В умовах значної інфляції активізується ринок довгострокових кредитів.
3. Фондова біржа – це приклад організованого первинного ринку цінних паперів.
4. Дилером є біржовий посередник, який здійснює біржову діяльність за кошти клієнта та з власної ініціативи.
5. Брокер не має права здійснювати біржові операції за свій рахунок і на свою користь.
6. На фондовій біржі продаються акції приватних акціонерних товариств.
7. Комерційні банки повинні кредитувати підприємства виробничої сфери.

8. Головною функцією комерційних банків є емісія грошей.
9. До активних операцій комерційних банків належить надання кредитів фізичним і юридичним особам.
10. Дохід, отриманий власником акції, називається дивідендом.

Тести

1. Ринок продавця – це:

- а) коли попит перевищує пропозицію;
- б) ринок суб'єктів, які намагаються продати свій товар;
- в) коли пропозиція перевищує попит;
- г) правильна відповідь відсутня.

2. Привілейовані акції відрізняються від простих тим, що вони:

- а) беруть участь в управлінні підприємством;
- б) випускаються на строк;
- в) дають право на отримання фіксованого доходу;
- г) всі положення правильні;
- д) жодне з положень неправильне.

3. Комерційний кредит відрізняється від банківського тим, що він:

- а) має обмежений напрям;
- б) надається у вигляді грошової позики під реальне забезпечення чи без нього;
- в) як правило, є довгостроковим;
- г) всі відповіді правильні.

4. Яке з положень характеризує циклічне безробіття?

- а) безробіття, пов'язане з закриттям застарілих підприємств;
- б) безробіття, зумовлене коливанням ринкової кон'юнктури;
- в) спостерігається там, де працівників більше, ніж потрібно технологічно для випуску продукції;
- г) правильна відповідь відсутня.

5. Фрикційне безробіття – це:

- а) безробіття, яке викликане невідповідністю професійної підготовки робочої сили структурі виробництва;
- б) частка робочої сили, яка незайнята на момент, що розглядається;
- в) підвищення загального рівня цін;
- г) безробіття, пов'язане з добровільною зміною найманими робітниками місця роботи або з періодами їх тимчасового звільнення.

6. Торгівля опціонами дозволяє:

- а) отримати прибуток в результаті зростання ціни;
- б) отримати прибуток в результаті зниження ціни;
- в) отримати прибуток в результаті коливання цін;

г) зменшити ризик, пов'язаний із зміною ціни.

7. Із перерахованих нижче товарів вкажіть ті, якими регулярно торгують на товарних біржах:

- а) легкові автомобілі;
- б) комп'ютери;
- в) чорні і кольорові метали;
- г) верстати.

8. Яка із зазначених банківських операцій відноситься до пасивних?

- а) вкладення капіталу банку в розбудову мережі транспорту;
- б) надання грошової позики окремим громадянам на будівництво житла;
- в) розміщення серед населення облігацій державної позики;
- г) правильна відповідь відсутня.

9. Яка із зазначених банківських операцій відноситься до активних?

- а) випуск акцій;
- б) надання позики підприємствам;
- в) залучення до зберігання в банку коштів населення, підприємств;
- г) правильна відповідь відсутня.

10. Торгівля ф'ючерсними контрактами дозволяє:

- а) отримати товар по фіксованій ціні;
- б) отримати доходи на різниці цін;
- в) негайно отримати товар;
- г) обов'язково поставити або придбати товар.

11. Яке з положень виражає суть повної ліцензії?

- а) дає ліцензіару право самому використовувати ліцензію і видавати аналогічні ліцензії всім зацікавленим особам;
- б) передбачає монопольне право ліцензіата використовувати винахід на даній території;
- в) надає ліцензіату виключне право на її використання на протязі всього строку дії ліцензійної угоди.

12. Що є головним у діяльності Центрального банку?

- а) розробка закону про банки і банківську діяльність;
- б) обслуговування державного боргу країни;
- в) зберігання вкладів комерційних банків;
- г) надання кредитів підприємствам і населенню;
- д) забезпечення стабільності грошового обігу та регулювання кредитних відносин.

13. Хто грає на фондовій біржі на зниження курсу цінних паперів?

- а) покупці цінних паперів;

- б) продавці цінних паперів;
- в) «бики»;
- г) правильна відповідь відсутня.

14. У якій операції проявляється повна самостійність комерційних банків?

- а) встановлення квот на статутний капітал;
- б) торгівля позичковим капіталом;
- в) встановлення розміру обов'язкових резервів комерційних банків, які зберігаються в Національному банку;
- г) правильна відповідь не названа.

15. Загальна грошова маса зростає, коли комерційні банки:

- а) збільшать свої вклади в Центральному банку;
- б) збільшать свої зобов'язання по поточних рахунках шляхом отримання грошей від населення по вкладах;
- в) збільшать об'єми позик юридичним і фізичним особам;
- г) розширять обсяги послуг для населення і підприємств.

16. Проста акція – це:

- а) цінний папір, який надає право на отримання інвестованих коштів і процентів по них через певний строк;
- б) цінний папір, який надає право здійснювати контроль за діяльністю підприємства і отримувати дивіденди;
- в) цінний папір, який надає право отримувати тільки дивіденди;
- г) правильна відповідь не названа.

17. Основна відмінність між акцією і облігацією в тому, що облігація:

- а) є більш цінним папером;
- б) може бути проданою тільки один раз;
- в) не є цінним папером;
- г) є борговою розпискою корпорації.

18. Яке завдання виконує інфраструктура ринку?

- а) формує ринковий попит;
- б) обслуговує суб'єктів ринкових відносин, забезпечує їх взаємодію;
- в) здійснює відбір найефективніших підприємницьких структур;
- г) правильна відповідь не названа.

19. Природний рівень безробіття враховує:

- а) циклічне безробіття;
- б) фрикційне безробіття;
- в) дорівнює нулю;
- г) правильна відповідь не названа.

20. Яке з положень неправильне?

- а) курс акції знаходиться в прямій залежності від величини дивіденду;
- б) чим нижча норма процента, тим нижчий курс акції;
- в) якщо курсова вартість акцій перевищує номінальну, то засновницький прибуток зростає;
- г) депозитний сертифікат допускає його купівлю-продаж.

Задачі для самостійного розв'язання

1. Номінальна вартість акції – 100 дол., облігації – 200 дол. Дивіденд на акцію – 6 дол., % на облігацію – 10 дол. Норма позичкового процента – 4%. Визначте курс акції і облігації.

2. Чистий прибуток акціонерного товариства із статутним капіталом 100 млн. песо складає 5 млн. Загальні збори акціонерів вирішили, що прибуток, який залишається після сплати податків розподіляється таким чином: 20% – на розвиток виробництва, 80% – на виплату дивідендів. Яким повинен бути (орієнтовно) курс акції даного акціонерного товариства, якщо ставка банківського процента рівна 8%, а номінал акції – 1000 песо?

3. Населення країни складає 55 млн чол., із яких діти до 16 років становлять 12 млн чол.; пенсіонери – 10,5 млн чол.; інваліди – 2 млн чол.; у виправних установах перебуває 1,4 млн чол.; у пошуках або в процесі переходу до кращої роботи знаходиться 1,7 млн чол.; втратили роботу внаслідок закриття шкідливих виробництв – 1,3 млн чол.; у результаті спаду в економіці країни на обліку в службі зайнятості перебуває 6 млн чол.; не мають і не шукають роботу 1,2 млн чол. (домогосподарки та інші особи). Обчисліть чисельність робочої сили, рівень безробіття, розмір і рівень фрикційного безробіття, розмір і рівень структурного безробіття, розмір і рівень циклічного безробіття, розмір і рівень природного безробіття.

4. У минулому році природний рівень безробіття складав 5%, а фактичний рівень 10%. Користуючись законом Оукена, визначте величину втрат обсягу потенційного ВВП, якщо номінальний ВВП у тому ж році дорівнював 150 млрд грн.?

5. Чисельність населення країни складає 220 млн чол., із них 48 млн – діти у віці до 16 років, а також особи, що знаходяться у спеціальних закладах (психіатричних лікарнях, виправних колоніях тощо), 60 млн чоловік з тих чи інших причин вибули із складу робочої сили, 9 млн 200 тис. чоловік – безробітні, 2 млн чоловік зайняті неповний робочий день. Розрахуйте рівень безробіття в цій країні.

6. Чому дорівнює число зайнятих і безробітних, якщо відомо, що працездатне населення дорівнює 60 млн чол., а рівень безробіття – 6%.

Тема 5. ДОМОГОСПОДАРСТВО ТА ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТИ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

План лекційного заняття

1. Сутність і функції домогосподарств.
2. Доходи й витрати домогосподарств.
3. Підприємство як визначальний суб'єкт ринкової економіки.
4. Організаційно-правові форми підприємств.
5. Капітал підприємства та його структура.
6. Витрати підприємства та їх види.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке домашнє господарство? Які функції виконують домашні господарства?
2. Назвіть основні статті доходів і витрат пересічної української родини.
3. Як формується дохід домашніх господарств і від чого залежить його величина?
4. Які фактори впливають на вибір домашнього господарства при витраті коштів?
5. Куди може інвестувати кошти домашнє господарство, щоб у майбутньому отримувати додаткові доходи?
6. Як, на вашу думку, зміниться структура витрат домашнього господарства при збільшенні загального доходу?
7. Які чинники спонукають домогосподарства здійснювати заощадження?
8. Чому держава повинна сприяти зміцненню домашніх господарств?
9. Як ви розумієте суть підприємства? У чому полягає зв'язок між підприємством і фірмою?
10. Назвіть ознаки та основні функції підприємства.
11. Охарактеризуйте поняття «підприємництво» та його функції.
12. Які умови необхідні для здійснення підприємницької діяльності?
13. Які існують принципи здійснення підприємницької діяльності?
14. Назвіть головні види підприємницької діяльності.
15. Який зв'язок існує між підприємництвом і підприємством?
16. Чи можна ототожнювати поняття «власник» і «підприємець»?
17. Від чого залежать підприємницькі здібності?
18. Якими якостями повинен володіти підприємець? Чи кожен може бути підприємцем?
19. У чому ви бачите привабливість підприємницької діяльності, або, навпаки, її неприйнятні для вас особливості?
20. Чи можливе підприємництво в умовах командно-адміністративної системи?
21. Чи існують обмеження підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки?
22. Що слід розуміти під підприємницькою етикою?
23. Назвіть види підприємств за формами власності.
24. Які ви знаєте організаційно-правові форми підприємств?

25. У чому полягають особливості товариств як форми підприємств?
26. Дайте характеристику видів господарських товариств (партнерств).
27. Для чого потрібно розвивати малий бізнес? Які переваги та недоліки малих підприємств?
28. Що таке венчурне підприємство?
29. Як ви розумієте франчайзинг?
30. У чому полягає різниця між звичайними грошима і грошима як капіталом?
31. Що таке капітал?
32. Який зміст має загальна формула капіталу?
33. Яку роль у виробництві відіграють змінний і постійний капітал?
34. У чому полягають особливості товару робоча сила? Чим визначається вартість товару робоча сила?
35. Як ви розумієте додаткову вартість?
36. Що виражає норма додаткової вартості?
37. Що являє собою кругообіг капіталу? Які стадії проходить капітал у процесі кругообігу?
38. Яких форм набуває капітал у процесі кругообігу? Розкрийте їх сутність.
39. Чому виробничий капітал повинен перебувати одночасно в трьох формах: грошовій, продуктивній, товарній?
40. Що являє собою оборот капіталу? У чому полягає зв'язок кругообігу і обороту капіталу?
41. Які структурні складові часу обороту капіталу?
42. Чи можна ототожнювати поняття «час виробництва» і «робочий період»?
43. Що лежить в основі поділу капіталу на основний і оборотний, постійний і змінний? У чому цей поділ не збігається?
44. У чому полягає відмінність обороту основного і оборотного капіталу?
45. У чому полягає фізичне і моральне зношення основного капіталу?
46. Що таке амортизація основного капіталу? Що розуміють під нормою амортизації?
47. Чому в оборотний капітал включається вартість робочої сили?
48. У чому полягає зміст категорії «витрати виробництва»?
49. У чому полягає відмінність неокласичної теорії витрат виробництва від марксистської?
50. Як співвідносяться поняття «вартість продукції» і «собівартість продукції»?
51. Які види витрат виділяє неокласична теорія?
52. У чому полягає сутність постійних та змінних витрат виробництва?
53. Яка різниця між зовнішніми і внутрішніми витратами?
54. Як визначаються загальні витрати?

Питання для обговорення на практичному занятті
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ СУБ'ЄКТІВ В СИСТЕМІ РИНКОВИХ
ВІДНОСИН

1. Сутність домогосподарств, їх класифікація та роль в економічному кругообігу ресурсів.
2. Поняття та основні функції підприємств.
3. Підприємництво: сутність, сучасні особливості та види.
4. Порівняльна характеристика організаційно-правових форм підприємств.
5. Капітал як фактор виробництва та його структура.
6. Витрати виробництва: сутність, види і шляхи зниження.

Теми рефератів

1. Етика і мораль підприємництва.
2. Основні проблеми розвитку підприємництва в Україні.
3. Сучасні реалії розвитку малого бізнесу в Україні.
4. Особливості підприємництва в сільському господарстві.
5. Аграрна реформа в незалежній Україні.
6. Проблеми діяльності фермерських господарств в Україні.
7. Франчайзинг як форма організації підприємницької діяльності.
8. Класична теорія витрат виробництва та її значення.

Вправи для роботи на практичному занятті

1. Із нижченаведеного виберіть домогосподарства:

- а) Ірина Миколаївна – приватний нотаріус;
- б) Родина Іванових: Дмитро Іванович – лікар, Ірина Василівна – вчитель, діти: Вадим – учень середньої школи, Катерина – студентка;
- в) Родина Луценків: Іван Іванович і Марія Степанівна – фермери, з ними проживає мати Івана Івановича Юлія Миколаївна, яка бере активну участь у господарському житті родини;
- г) Василь Петрович – пенсіонер, який проживає один у своєму будинку в селі;
- д) Марина, Ольга, Вікторія – випускниці ПТУ, працюють на виробництві за наймом і разом знімають квартиру;
- е) Ігор – студент, який тимчасово проживає в гуртожитку.

2. Якого принципу, на ваш погляд, вигідніше дотримуватися в підприємницькій діяльності?

«Не обдуриш – не продаси» (російське прислів'я).

«Прибуток – вище всього, але честь – вище прибутку» (девіз дореволюційної нижегородської ярмарки).

3. Яка організаційна форма була б, з вашої точки зору, найбільш раціональною для підприємств, що ставлять перед собою такі завдання:

- а) створення будівельного банку;

- б) організація посередницької контори по найму-здаванню житлової площі;
- в) формування промислового комплексу по добуванню і збагаченню руд кольорових металів;
- г) виготовлення і продаж шерстяних виробів ручного в'язання?

4. До якого типу підприємства належать:

- 1) підприємство, власником якого виступає одна особа, що відповідає за борги усім своїм майном;
- 2) підприємство, засновниками якого виступають партнери з різних країн;
- 3) підприємство, власником і єдиним робітником якого виступає одна особа;
- 4) підприємство, створене на кошти держави;
- 5) підприємство, за яке частина власників відповідає усім своїм майном, а частина несе обмежену відповідальність;
- 6) підприємство, створене в результаті акумуляції коштів великої кількості власників;
- 7) підприємство, за стан якого засновники несуть відповідальність у межах свого внеску;
- 8) підприємство, трудовий колектив якого одержує за плату у тимчасове користування і володіння основні фонди;
- 9) статутні об'єднання підприємств, створені на основі фінансової залежності?

5. Якому з наведених типів господарювання (а, б, в, г чи д) відповідають подані нижче виробництва:

- 1) автомобільний завод;
- 2) пекарня;
- 3) гідроелектростанція;
- 4) бригада будівельників;
- 5) майстерня з ремонту годинників.

- а) індивідуальне підприємство, засноване на особистій праці;
- б) державне підприємство;
- в) індивідуальне підприємство, засноване на найманій праці;
- г) колективне підприємство, засноване на особистій праці;
- д) корпорація.

6. Яку організаційну форму підприємства доцільно обрати в наступних випадках?

- 1) людина є власником акцій підприємства;
- 2) власник підприємства має найбільшу ступінь свободи дій;
- 3) юрист склав угоду між трьома особами на спільне відкриття підприємства;

4) велика нафтопереробна компанія поєднала свій капітал з двома нафтодобувними підприємствами;

5) значна концентрація грошей, матеріальних активів, людських ресурсів характерна для ...;

6) власник підприємства сам отримує весь прибуток;

7) невелике за розміром підприємство розподіляє між трьома його власниками відповідальність за прийняті управлінські та збитки;

8) я хочу відкрити лоток по продажу хліба.

7. Оцініть наведені нижче підприємства за чотирма критеріями:

а) за формою власності;

б) за формою організації;

в) за розміром;

г) за сферою діяльності)

1) фірма по ремонту одягу, створена двома підприємцями, налічує 10 працівників;

2) невеличка крамниця, відкрита одним підприємцем за власні кошти, в якій працює т продавці;

3) ремонтно-будівельне підприємство, одним з фінансових джерел якого є випуск акцій і в якому зайнято 250 працівників;

4) підприємство, засноване міською Радою народних депутатів, яке фінансується з міського бюджету, створене для обслуговування доріг у місті, з чисельністю персоналу 100 робітників;

5) страхова компанія, частину статутного фонду якої склали внески держави і двох комерційних банків, в якій працюють 25 осіб;

6) тракторний завод, власником якого є 1500 акціонерів, з чисельністю працівників 5000 осіб.

8. Визначте типи підприємництва за видами діяльності:

1) купівля-продаж грошей, валюти, цінних паперів;

2) поєднання по інтересах зацікавлених у взаємній угоді сторін;

3) заміщення страхових сум у випадку настання обумовленого договором випадку;

4) фермер виростив на своїй ділянці пшеницю з метою подальшої реалізації;

5) операції по перепродажу товарів і послуг;

6) дилер фондової біржі продав пакет акцій АТ «Стріла»;

7) бригада будівельників за три місяці виконала повний ремонт будинку;

8) ріелтер агентства нерухомості за літній період продав 5 квартир;

9) торговий дім «Караван» щодня збільшує обсяги продажів на 2-3%;

10) страхова компанія пропонує клієнтам нові види страхування майна;

11) у перукарському салоні вам зробили зачіску;

12) банк надав вам позику;

13) ви передали знайомому брокеру акції з метою їх продажу;

14) у магазині «Фокстрот» вам продали мобільний телефон.

9. Впізнай організаційно-правову форму підприємства за назвою:

а) «Джон Сміт»; б) «Брати Брукс»; в) «Procter and Gamble»; г) «Unics Ltd».

10. До якої групи (а) продуктивний капітал; б) обіговий капітал; в) основний продуктивний капітал; г) оборотний продуктивний капітал) відноситься капітал, що:

- 1) включає всі засоби виробництва;
- 2) повністю споживається в одному виробничому циклі і переносить свою вартість на готовий продукт;
- 3) включає грошові кошти;
- 4) переносить свою вартість на готовий продукт частинами;
- 5) включає тільки засоби праці;
- 6) включає виготовлену, але ще не реалізовану продукцію;
- 7) включає предмети праці.

11. До якої частини капіталу відносяться:

- а) виробничі споруди;
- б) нереалізована продукція;
- в) електроенергія;
- г) обладнання;
- д) сировина;
- е) вільні грошові кошти на рахунку;
- є) заробітна плата;
- ж) виробничі запаси.

12. Із перерахованого виберіть те, що характеризує собівартість і те, що характеризує вартість продукції:

- а) має економічну основу – витрати підприємства;
- б) виражає вартість використаних засобів виробництва і необхідного продукту;
- в) визначається суспільними затратами праці;
- г) складається із вартості використаних засобів виробництва, вартості необхідного продукту і вартості додаткового продукту;
- д) знаходить грошовий вираз в ціні товару;
- е) сукупність затрат живої праці і матеріальних ресурсів, що показують, у що обходиться створення продукції підприємству, виражена в грошовій формі;
- є) визначається грошовими витратами підприємства.

13. До якого виду витрат (постійних чи змінних) відносяться:

- а) сировина і матеріали;
- б) амортизація машин і обладнання;
- в) заробітна плата спеціалістів і службовців;
- г) амортизація приміщень цехів і заводоуправління;
- д) плата за оренду складу готової продукції;
- е) опалення і освітлення цехів і заводоуправління;

- є) паливо і енергія для технологічних цілей;
- ж) затрати на гарантійне обслуговування і ремонт.

14. Ви вирішили зайнятися індивідуальною трудовою діяльністю – використати свій автомобіль як таксі. Що ви віднесете до постійних витрат, а що до змінних:

- а) витрати на бензин,
- б) витрати на оплату гаража,
- в) витрати на установку сигналізації (протикрадіжної),
- г) витрати на страховку,
- д) витрати на чохли для сидінь,
- е) витрати на техогляд,
- є) витрати на запчастини,
- ж) витрати на обслуговування автомобіля?

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Побудуйте криву Лоренца для умовної країни, якщо 20% сімей володіє 5% загального доходу суспільства, 40% сімей – 15% доходів, 60% сімей – 35% доходів, 80% сімей – 55% доходів, 100% сімей – 100% доходу.

2. Ви і двоє ваших друзів вирішили зайнятися поставками овочів в овочеві магазини міста. Ви вибрали для свого підприємства організаційно-правову форму товариство з обмеженою відповідальністю. Ваші друзі вклали в справу по 200 000 гр. од. кожний, а ви передали підприємству право користування вашим особистим автомобілем, що коштує 200 000 гр. од.

Дайте відповідь на питання:

- а) Чи можна відправлятись до фермерів без реєстрації підприємства?
- б) Що необхідно, щоб підприємство стало юридичною особою?
- в) Ви успішно завершили рік роботи. В вашому розпорядженні 540 000 грн. прибутку. Як будете його ділити між собою?
- г) Погане знання фінансової системи, податкової політики і умов сільськогосподарських закупок привели вас до розорення. Ваші борги перед різними кредиторами склали 800 000 гр. од. На яку суму ви зобов'язані покрити свої боргові зобов'язання?

3. Первісна вартість верстата 15 тис. грн. Строк служби – 15 років. Визначте його залишкову вартість через 6 років експлуатації.

4. Визначте величину собівартості продукції підприємства за такими даними (тис. гр. од.):

- 1) сировина і матеріали – 1200;
- 2) паливо і електроенергія – 300;
- 3) вартість основних фондів – 5000;
- 4) заробітна плата – 400;
- 5) амортизація основних фондів – 500;
- 6) капітальний ремонт – 200;

7) витрати по реалізації продукції – 50.

Завдання для самостійної роботи

Визначте терміни і поняття

Домогосподарство, функціональний розподіл доходів, особистий розподіл доходів, крива Лоренца, підприємство, самоокупність, самофінансування, підприємництво, творча функція підприємництва, ресурсна функція підприємництва, організаційна функція підприємництва, соціальна функція підприємництва, особиста функція підприємництва, одноосібні підприємства, господарські товариства (партнерства), товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство, акціонерне товариство, публічне акціонерне товариство, приватне акціонерне товариство, мале підприємство, франчайзинг, венчурна фірма, капітал, основний капітал (фонди), оборотний капітал (фонди), фізичне зношування основного капіталу, моральне зношування основного капіталу, амортизація, норма амортизації, витрати підприємства, зовнішні (бухгалтерські, явні) витрати, внутрішні (вмінені, неявні) витрати, постійні витрати, змінні витрати, загальні (сукупні, валові) витрати, собівартість продукції.

Визначте правильні і неправильні твердження. Обґрунтуйте свою точку зору

1. Юридичні особи на відміну від фізичних мають господарську діяльність.
2. У повному товаристві всі його члени мають право представництва при підписанні угод.
3. Підприємницька діяльність пов'язана з ризиком.
4. Домогосподарство забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені при цьому кошти для інвестування з метою задоволення своїх потреб.
5. Особистий розподіл доходів вказує на спосіб, за допомогою якого грошовий дохід домогосподарств ділиться на заробітну плату, ренту, процент і прибуток.
6. Для оцінки нерівності доходів використовують криву Лоренца.
7. Чим ближче до прямої буде розташована крива Лоренца певної країни, тим більша нерівність доходів існує в цій країні.
8. Підприємство – це самостійний товаровиробник, тобто воно виробляє основну масу продукції не для власного споживання, а для покупців.
9. Підприємство, за яке частина власників відповідає усім своїм майном, а частина несе обмежену відповідальність, – це акціонерне товариство.
10. У товаристві з обмеженою відповідальністю акції не випускаються, дивіденди не нараховуються.

Тести

1. Для підприємницької діяльності не характерні:

- а) ризик;
- б) новаторство;
- в) економічна самостійність;
- г) всі відповіді неправильні;
- д) всі відповіді правильні.

2. Яке з положень характеризує поняття самофінансування?

- а) із отриманого прибутку підприємство розраховується з бюджетом;
- б) підприємство покриває свої затрати по випуску продукції і отримує прибуток;
- в) розвиток підприємства забезпечується за рахунок зароблених коштів;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Що спільного між акціонерним товариством і товариством з обмеженою відповідальністю?

- а) капітал товариства представлений у вигляді акцій;
- б) при виході товариства одного із учасників воно перестає існувати;
- в) учасники відповідають по зобов'язаннях товариства тільки своїми вкладками до статутного капіталу;
- г) частина членів товариства несе повну відповідальність, а частина – обмежену.

4. Яке з положень відрізняє акціонерне товариство від товариства з обмеженою відповідальністю?

- а) майновий ризик акціонерів обмежений лише тими коштами, які вони внесли для вступу в акціонерне товариство;
- б) акціонерне товариство відповідає по своїх зобов'язаннях власним капіталом;
- в) капітал акціонерного товариства представлений у вигляді акцій;
- г) правильна відповідь відсутня.

5. Діяльності одноосібного підприємства в умовах ринку не властиві такі особливості:

- а) використання значної суми залучених ресурсів;
- б) повна відповідальність за результати своєї діяльності;
- в) самостійність здійснення господарської діяльності;
- г) правильна відповідь відсутня;
- д) всі відповіді правильні.

6. Товариство з обмеженою відповідальністю передбачає:

- а) відповідальність у межах вкладу;
- б) додаткові обмеження на використання прибутку у соціальних цілях;
- в) суворо обмежену кількість його членів;

г) граничний рівень відповідальності учасників визначається в засновницьких документах;

д) публікацію річної звітності.

7. Члени-вкладники у командитному товаристві мають:

а) повний голос;

б) обмежену відповідальність;

в) необмежену відповідальність;

г) правильна відповідь відсутня.

8. Будь-якому акціонеріві гарантовані:

а) функції співвласника підприємства;

б) право вирішального голосу;

в) одержання дивідендів;

г) правильна відповідь відсутня.

9. Постійні витрати підприємства - це:

а) витрати, які несе фірма навіть у тому випадку, коли продукція не виробляється;

б) мінімальні витрати виробництва будь-якого об'єму продукції при найбільш сприятливих умовах виробництва;

в) затрати на ресурси по цінах, що діяли в момент їх придбання;

г) правильна відповідь відсутня.

10. Фізичне зношування основного капіталу – це:

а) втрата вартості за рахунок створення аналогічних, але більш дешевших машин

б) втрата засобами праці своєї вартості за рахунок випуску більш продуктивних машин

в) втрата засобами праці своєї споживної вартості

г) правильна відповідь відсутня.

Тема 6. ДОХОДИ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

План лекційного заняття

1. Прибуток підприємства та його розподіл.

2. Суть і фактори позичкового процента.

3. Земельна рента та її види. Ціна землі.

4. Суть та форми заробітної плати.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке прибуток підприємства? Чим відрізняються категорії «прибуток» і «дохід»?

2. Яка тенденція динаміки норми прибутку притаманна індустріально розвинутим країнам?

3. Які чинники визначають величину прибутку підприємця?
4. Як обчислюється рентабельність виробництва продукції?
5. Що таке позичковий процент? Поясніть чинники, що впливають на рівень процента.
6. Як визначається норма позичкового відсотка?
7. Яка різниця між номінальною і реальною ставкою відсотка?
8. У чому полягає суть земельної ренти?
9. Яка різниця між рентою і орендною платою?
10. Які види земельної ренти вам відомі? Дайте їм характеристику.
11. Що породжує диференціальну ренту і як вона виникає?
12. У чому полягають монополія на землю як об'єкт господарювання та монополія на землю як об'єкт власності?
13. У чому полягає різниця між диференціальною рентою I і диференціальною рентою II?
14. Чи можна отримати диференціальну ренту на гірших ділянках?
15. Які економічні показники ви врахуєте, купуючи землю і чому?
16. Як визначається ціна землі?
17. Що таке заробітна плата і які функції вона виконує?
18. Які форми заробітної плати ви знаєте? Яка з форм заробітної плати переважає в сучасних умовах?
19. Охарактеризуйте системи заробітної плати.
20. Яка відмінність між номінальною та реальною заробітною платою?
21. Що означає тарифна система заробітної плати? Чому виникла єдина тарифна система? У чому її недоліки?
22. Що обмежує зростання заробітної плати в суспільстві?

Питання для обговорення на практичному занятті

АНАЛІЗ ДОХОДІВ ВІД ВИКОРИСТАННЯ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА

1. Теоретичні концепції походження та розподілу доходів.
2. Підприємницький дохід.
3. Доходи від власності та рентні доходи.
4. Заробітна плата: сутність, форми та системи.
5. Структура сімейних доходів.
6. Диференціація доходів. Крива Лоренца та коефіцієнт Джині.

Теми рефератів

1. Проблема банкрутства підприємств.
2. Еволюція форм і систем заробітної плати.
3. Заробітна плата і продуктивність праці.
4. Вплив норми позичкового відсотка на розвиток економіки країни.
5. Рівень заробітної плати як індикатор економічного розвитку національної економіки.
6. Причини тінізації заробітної плати в Україні та шляхи їх подолання.
7. Організація заробітної плати в умовах ринкової економіки.

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Підприємець Петров відкрив кафе. За оренду приміщення він платить 120 тис. гр. од. на рік. Він наймає персонал із 10 чоловік, кожному з яких платить по 500 гр. од. на місяць. Сировина, матеріали, електроенергія та інші ресурси зі сторони складають 60 тис. гр. од. на рік. Щоб відкрити кафе, підприємцю довелося вкласти у справу 500 тис. гр. од. власних коштів. Відсоткова ставка за банківськими вкладами склала 10% річних. Свій підприємницький талант Петров оцінив у 12 тис. гр. од., хоча міг посісти місце менеджера в ресторані з окладом 24 тис. гр. од. на рік. Річний виторг підприємця склав 1000 тис. гр. од.

Обчисліть бухгалтерський та економічний прибуток.

2. Банк обіцяє за депозитами 12% річних, але економісти оцінюють інфляцію на рівні 18%. Чому дорівнює реальна ставка банківського процента?

3. Яку суму повинен повернути через 3 роки банк вкладнику, якщо розмір вкладу складає 120 тис. гр. од. під 10% річних за складними процентами і простими процентами?

4. Микола бере кредит у банку на суму 1 млн. гр. од. строком на 2 роки, а Андрій кладе в банк таку ж суму на такий же строк. Банк пропонує дві схеми кредитування і нарахування відсотків на суму вкладу: прості відсотки за ставкою 25% річних або складні відсотки за ставкою 15% річних. Який варіант кредитування слід вибрати Миколі? Який варіант нарахування відсотків на суму вкладу слід вибрати Андрію?

5. На трьох ділянках землі одержано врожай відповідно: на кращій – 40 ц, на середній – 35 ц, на гіршій – 30 ц. Ринкова ціна за 1 ц зерна складає 140 гр. од. Розрахувати диференціальну ренту, яку отримають підприємці на середній і кращій ділянках.

6. Визначте величину орендної плати, якщо земельна ділянка приносить її володарю щорічно 1000 дол. ренти. Раніше в дану ділянку був вкладений капітал розміром 10000 дол. Середня процентна ставка дорівнює 5%. На ділянці збудовані споруди вартістю 20000 дол. Строк їх господарської експлуатації – 20 років.

7. Номінальна заробітна плата зросла на 5,4%, а реальна скоротилась на 4,7%. Як змінилась вартість життя?

Завдання для самостійної роботи

Визначте терміни і поняття

Прибуток, балансовий (загальний) прибуток, залишковий (чистий) прибуток, нормальний прибуток, банківський прибуток, торговий прибуток, дивіденд, засновницький прибуток, середній прибуток, монопольний прибуток,

норма прибутку, рентабельність, банкрутство, позичковий процент, ставка (норма) позичкового процента, номінальна відсоткова ставка, реальна відсоткова ставка, земельна рента, простий процент, складний процент, диференціальна рента I, диференціальна рента II, монополія на землю як об'єкт господарювання, монопольна рента, абсолютна рента, орендна плата, ціна землі, заробітна плата, номінальна зарплата, реальна зарплата, погодинна зарплата, відрядна зарплата, суспільні фонди споживання.

Визначте правильні і неправильні твердження. Обґрунтуйте свою точку зору

1. Номінальна зарплата завжди вища за реальну зарплату.
2. Чим більше комерційний ризик банку при наданні позики підприємству, тим менше норма позичкового проценту.
3. Власник кожного з економічних ресурсів отримує свою форму доходів.
4. Одна людина не може отримувати декілька форм доходів.
5. Реальна процентна ставка не може бути від'ємною величиною.
6. На величину процентних ставок не впливає конкуренція на грошовому ринку.
7. Монопольна рента виникає на тих землях, умови яких дозволяють вирощувати рідкісні продукти, які користуються високим попитом.
8. Облікова ставка процента – це первісна ціна грошового капіталу, за якою комерційні банки купують його у Центральному банку.
9. Суспільна вартість сільськогосподарської продукції визначається умовами виробництва на відносно кращих ділянках землі.
10. Індексація заробітної плати – збільшення номінальної заробітної плати залежно від зростання цін.

Тести

- 1. Що не належить до доходів суб'єктів, отриманих в результаті пропозиції економічних ресурсів?**
  - а) заробітна плата;
  - б) позичковий процент;
  - в) прибуток;
  - г) рента;
  - д) правильна відповідь відсутня.

- 2. Який вид ренти зв'язаний з відмінностями у природній родючості землі, її місцерозташуванні?**
  - а) абсолютна рента;
  - б) диференціальна рента I;
  - в) диференціальна рента II;
  - г) диференціальна рента I і II;
  - д) всі види ренти.

3. Який вид ренти зв'язаний з відмінностями у продуктивності затрат, що послідовно робляться на одній і тій же ділянці землі?

- а) абсолютна рента;
- б) монопольна рента;
- в) диференціальна рента I;
- г) диференціальна рента II;
- д) диференціальна рента I і II.

4. Норма прибутку є показником, який характеризує:

- а) ступінь експлуатації;
- б) ступінь вигідності, ефективності використання капіталу;
- в) технічну оснащеність підприємства;
- г) частку оплати праці в загальних витратах капіталу.

5. Нормою позичкового процента є:

- а) встановлений державою максимальний розмір плати за кредит;
- б) відношення позичкового процента до розміру позики;
- в) різниця між сумою грошей, яка повертається, та позиченою;
- г) термін окупності позичкового капіталу.

6. Причиною виникнення диференціальної ренти є:

- а) монополія приватної власності на землю;
- б) різна родючість і місцерозташування земель;
- в) монополія на землю як об'єкт господарювання;
- г) дія закону вартості в сільському господарстві.

7. Чому дорівнює величина диференціальної ренти?

- а) різниці між ціною і витратами виробництва;
- б) різниці між ціною і собівартістю;
- в) різниці між суспільною і індивідуальною ціною виробництва;
- г) різниці між загальним і чистим прибутком.

8. Земельна рента буде зменшуватись при інших рівних умовах, якщо:

- а) зростає ціна землі;
- б) зростає попит на землю;
- в) пропозиція землі зменшується;
- г) скорочується попит на землю;
- д) всі попередні відповіді неправильні.

9. Що обмежує зростання заробітної плати в суспільстві?

- а) продуктивність праці;
- б) кваліфікація робітників;
- в) відносини розподілу;
- г) прожитковий мінімум.

10. Зміну рівня реальної заробітної плати можна визначити, співставивши зміни в рівні номінальної заробітної плати із змінами в:

- а) нормі прибутку;
- б) тривалості робочого часу;
- в) рівні позичкового процента;
- г) всі відповіді правильні;
- д) правильна відповідь відсутня.

Задачі для самостійного розв'язання

1. Підприємець володіє малим підприємством з пошиття одягу. Він наймає двох майстрів-закрійників з річною зарплатою 30 000 гр. од. кожному, шість швачок з загальною річною зарплатою 120 000 гр. од. Сплачує за оренду приміщення 25 000 гр. од. Страхові платежі становлять 2500 гр. од., а тканини та все інше, необхідне для виготовлення одягу, коштує йому 200 000 гр. од. на рік.

Якщо підприємець на ці 200 000 гр. од. купив би акції певної корпорації він міг би отримати 20 000 грн. у вигляді дивідендів.

Свій підприємницький талант він оцінив у 30 000 гр. од. Йому пропонували місце майстра закрійника із зарплатою 50 000 гр. од.

Річний дохід від продажу одягу становить 750 000 гр. од.

Підрахуйте бухгалтерський та економічний прибуток фірми.

2. Ірина поклала грошову суму в банк за ставкою складних відсотків, що дорівнює 10% річних, і через три роки очікує отримати дохід від вкладеної суми, що дорівнює 16550 гр. од. Чому дорівнює величина грошової суми, вкладеної в банк?

3. Андрій має 7000 гр. од. Банк «А» пропонує 20% внески з нарахуванням складних відсотків, а банк «Б» – 23% річних по простих відсотках. У який банк вигідніше покласти гроші, і скільки він зможе одержати там через 8 років?

4. У банк вкладник поклав 50 тис. гр. од. і через рік зняв з рахунку 60 тис. гр. од. За цей час ціни збільшилися на 23%. Які номінальна та реальна банківські ставки?

5. Визначте суспільну ціну 1 ц пшениці, якщо його індивідуальна ціна виробництва на гіршій ділянці землі – 15 дол., середній – 12, на кращій – 8 дол.

6. Рента збільшилась з 2000 до 6000 дол., а банківський процент за цей же час зменшився з 4 до 2%. Як змінилась ціна земельної ділянки?

7. Як і на скільки змінилась реальна заробітна плата, якщо номінальна зарплата за рік зросла з 3200 до 3600 гр. од., а річний рівень інфляції становив 10%?

Тема 7. СУСПІЛЬНЕ ВІДТВОРЕННЯ ТА ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

План лекційного заняття

1. Суть та структура суспільного відтворення.
2. Суть і типи економічного зростання.
3. Поняття і причини циклічності суспільного відтворення. Види циклів.

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає сутність суспільного відтворення?
2. Що розуміють під функціональною структурою відтворення?
3. Дайте характеристику типів відтворення.
4. Що таке зайнятість населення?
5. Чи можна ототожнювати зайняте населення з трудовими ресурсами?
6. Які фактори визначають розміри та динаміку зайнятості?
7. Чим індустріальний тип зайнятості відрізняється від інформаційного?
8. Чи існує різниця між повною і ефективною зайнятістю?
9. Чи можна сказати, що за умов економіки повної зайнятості працює 100% працездатного населення?
10. Що виражає норма нагромадження?
11. У чому проявляється єдність та суперечливість нагромадження і споживання?
12. Чи справедливо використовувати частину необхідного продукту для нагромадження? Обґрунтуйте свою точку зору.
13. У чому полягає різниця між створеним і використаним національним доходом?
14. Дайте визначення національного багатства країни і розкрийте його структуру.
15. У чому полягає сутність економічного зростання?
16. Які фактори розвитку економіки можна віднести до екстенсивних, а які до інтенсивних? Наведіть приклади.
17. Які темпи економічного зростання є оптимальними?
18. Чи є факторами економічного зростання національні звичаї, традиції, особливості національної свідомості?
19. Які показники кількісно та якісно характеризують економічне зростання країни?
20. Чи обов'язково зростання продуктивності праці має означати економічне зростання?
21. Чи завжди підвищення матеріаловіддачі (фондовіддачі) є інтенсивним фактором економічного зростання?
22. Чи означає зростання ВВП одночасне підвищення добробуту населення?
23. Чому економіці властива циклічна форма руху?
24. Що таке економічний цикл? У чому полягають причини циклічних коливань економіки?

25. У чому проявляється взаємозв'язок між малими, середніми і великими циклами?
26. Назвіть фази середнього циклу та дайте їм характеристику.
27. Чи може економічна криза бути для економіки країни не тільки руйнівним, а й творчим фактором?
28. Чому кризи – явище періодичне?
29. У чому полягають особливості економічного циклу на сучасному етапі?
30. Як змінюються сучасні економічні кризи?
31. Чим економічні кризи в Україні відрізняються від класичної економічної кризи?
32. Дайте характеристику особливостей економічних криз в Україні.

Питання для обговорення на практичному занятті
АНАЛІЗ ЦИКЛІЧНИХ КОЛИВАНЬ ТА КРИЗ В РИНКОВІЙ
ЕКОНОМІЦІ

1. Економічне зростання: сутність, джерела, методи обчислення. Моделі економічного зростання.
2. Причини циклічних коливань та види циклів.
3. Економічні кризи та динаміка основних макроекономічних показників.
4. Сучасні економічні кризи: причини, особливості, шляхи подолання.

Теми рефератів

1. Інвестиції: призначення і фактори.
2. Диспропорції в економіці: причини виникнення та шляхи подолання.
3. Динаміка валового внутрішнього продукту України.
4. Теорії економічних циклів.
5. Теорія «довгих хвиль» в економіці.
6. Основні причини економічних криз в Україні.
7. Зайнятість населення України.
8. Національне багатство країни: особливості та структура.

Вправи для роботи на практичному занятті

1. Які фактори економічного зростання є інтенсивними, а які – екстенсивними:

- 1) залучення додаткових фінансових коштів;
- 2) додаткові кредити;
- 3) оновлення обладнання;
- 4) будівництво якісно нової технологічної лінії;
- 5) додатковий прийом на роботу спеціалістів вищої кваліфікації;
- 6) розширення виробничих площ;
- 7) підвищення фондівіддачі;
- 8) зниження матеріаломісткості;
- 9) зростання продуктивності праці;
- 10) збільшення числа зайнятих;

- 11) збільшення кількості обладнання;
- 12) підвищення якості сировини, матеріалів;
- 13) вдосконалення виробничих пропорцій;
- 14) розробка нових родовищ корисних копалин;
- 15) залучення у виробництво домогосподарок і пенсіонерів;
- 16) підвищення рівня кваліфікації працівників;
- 17) збільшення тривалості робочого дня.

2. Визначте тип економічного зростання, якщо приріст виробництва збільшився:

- на 28% – за рахунок введення додаткової технологічної лінії;
- на 10% – за рахунок розширення виробничих потужностей;
- на 30% – за рахунок раціоналізації виробничого циклу;
- на 20% – за рахунок застосування якісно нових технологій;
- на 12% – за рахунок вдосконалення систем оплати праці.

3. Який шлях економічного зростання буде відбуватися – екстенсивний чи інтенсивний:

- 1) завод побудував новий цех для збільшення обсягів продукції, яка має попит. Устаткування та технологія залишилися на тому ж рівні;
- 2) закінчивши технікум, Сашко поступив в університет, щоб мати вищу освіту;
- 3) підприємець збільшив кількість магазинів у своїй торгівельній мережі;
- 4) організація сільськогосподарського профілю взяла в оренду більшу площу землі, щоб посіяти пшеницю того ж сорту, що вирощувалася раніше;
- 5) на будівництві дороги покращили організацію праці, ввели нову систему оплати праці, що дозволило виконати більший обсяг робіт за допомогою тієї самої кількості працівників;
- 6) акціонерне товариство провело реконструкцію головного виробництва, закупило сучасні ресурсозберігаючі технології;
- 7) введена система оподаткування, яка зменшує податкову ставку на прибуток.

4. Які елементи можна віднести до факторів, а які – до показників економічного зростання:

- 1) корисні копалини;
- 2) виробництво електроенергії на душу населення;
- 3) кількість АЕС;
- 4) рівень освіченості населення;
- 5) бюрократизація органів державного управління;
- 6) наявність шкіл, вузів;
- 7) кількість лікарень;
- 8) екологічна ситуація в країні;
- 9) норма безробіття;
- 10) динаміка виробництва;

- 11) розвиненість форм власності;
- 12) дефіцит державного бюджету;
- 13) стан житлового будівництва?

5. Для якого типу циклів є переважними такі ознаки:

- а) виникнення якісно нових технологій;
- б) зростання платіжної заборгованості;
- в) різке скорочення виробництва;
- г) висока інфляція;
- д) високий рівень безробіття?

6. Якій фазі якого циклу притаманні такі характеристики:

- а) тривале економічне піднесення, зародження нових галузей економіки;
- б) застій в економіці, усі показники залишаються незмінними;
- в) збільшення кредитної заборгованості, сплеск інфляції;
- г) особливе загострення проблеми заміни застарілих базисних технологій;
- д) банкрутства, безробіття, скорочення виробництва?

Завдання для самостійної роботи

Визначте терміни і поняття

Відтворення, просте відтворення, розширене відтворення, звужене відтворення, зайнятість, соціальний тип зайнятості, економічний тип зайнятості, аграрний тип зайнятості, індустріальний тип зайнятості, інформаційний тип зайнятості, традиційні форми зайнятості, нетрадиційні форми зайнятості, повна зайнятість, неповна зайнятість, первинна зайнятість, вторинна зайнятість, постійна зайнятість, тимчасова зайнятість, регламентована (легальна) зайнятість, нерегламентована (нелегальна) зайнятість, примусова зайнятість, добровільна зайнятість, раціональна зайнятість, ефективна зайнятість, національне багатство, національний дохід, фонд заміщення, фонд нагромадження, фонд споживання, норма нагромадження, ефективність нагромадження, пропорції відтворення, загальноекономічні пропорції відтворення, міжгалузеві пропорції відтворення, виробничі пропорції відтворення, територіальні пропорції відтворення, міждержавні пропорції відтворення, економічне зростання, інтенсивний тип економічного зростання, екстенсивний тип економічного зростання, цикл, малий цикл, середній цикл, великий цикл, економічна криза, депресія, пошвавлення, піднесення, рецесія, пік, дно, низхідна фаза великого циклу, висхідна фаза великого циклу.

Визначте, правильні і неправильні твердження. Обтунтуйте свою точку зору

1. Використання ресурсозберігаючих технологій – це фактор екстенсивного розвитку економіки.
2. Економічна криза дає поштовх для майбутнього оновлення і зростання виробництва.

3. Збільшення кількості робочого часу – інтенсивний фактор економічного росту.

4. Економічне зростання означає збільшення номінального обсягу ВВП за певний період часу.

5. Важлива умова відтворення за сучасних умов – випереджаючий розвиток робочої сили в порівнянні з розвитком засобів виробництва

6. Робоча сила формується в процесі виробництва продукту, а використовується (споживається) в процесі споживання продукту.

7. Протягом періоду економічного спаду спостерігається зниження прибутку корпорацій.

8. На фазі економічного спаду спостерігається підвищення цін і зниження рівня безробіття в країні.

9. Матеріальною основою суспільного відтворення є відтворення робочої сили.

10. Норма нагромадження відображає віддачу виробничих витрат.

Тести

1. Виберіть правильне визначення процесу відтворення?

- а) безперервне повторення процесу виробництва;
- б) якісне вдосконалення факторів виробництва;
- в) відновлення у незмінному стані системи економічних відносин;
- г) правильна відповідь не названа.

2. Національне багатство країни – це:

- а) вартість всіх факторів виробництва;
- б) сукупність всіх цінностей, якими володіє країна на кожному етапі розвитку (включаючи ті, які не підлягають вартісній оцінці);
- в) створені і нагромаджені культурні цінності;
- г) природні ресурси і культурні цінності

3. Яке з положень характеризує фактор попиту, що впливає на економічне зростання?

- а) схильність населення до заощаджень;
- б) наявність основного капіталу;
- в) кількість і якість природних ресурсів;
- г) жодна з відповідей неправильна.

4. Яке з положень відноситься до розширеного відтворення?

- а) сСпожиті засоби виробництва замінюються такою ж кількістю засобів виробництва;
- б) чистий продукт розпадається на фонд споживання і фонд нагромадження;
- в) весь чистий продукт використовується на особисте споживання;
- г) правильна відповідь не названа.

5. Який із названих факторів відноситься до інтенсивних?

- а) підвищення матеріаломісткості продукції;
- б) зниження матеріаловіддачі;
- в) зростання об'єму капіталовкладень;
- г) зменшення фондомісткості продукції.

6. Із перелічених виділіть загальноекономічну пропорцію:

- а) між нагромадженням і споживанням;
- б) між видобувною і переробною промисловістю;
- в) між взаємозамінними видами продукції;
- г) правильна відповідь не названа.

7. Розміри якого із зазначених показників зменшуються після вступу економіки в фазу піднесення і зростають після вступу в фазу кризи?

- а) курси цінних паперів;
- б) об'єм ВВП;
- в) об'єм промислового виробництва;
- г) об'єм товарних запасів в обробній промисловості.

8. Яке з положень правильне?

- а) фаза піднесення економічного циклу завжди співпадає з періодом поживавлення;
- б) найвища точка ділової активності – період поживавлення;
- в) економічний цикл – період довготривалого скорочення виробництва;
- г) економічна криза характеризується спадом виробництва.

9. Характерною рисою низхідної фази великого циклу є:

- а) зародження нових галузей, масове поширення нових технологій;
- б) загострення проблеми заміни застарілих базисних технологій;
- в) відновлення докризового рівня виробництва;
- г) правильна відповідь не названа.

10. Великі цикли економічної кон'юнктури або «довгі хвилі в економіці» вперше були досліджені і описані:

- а) Карлом Марксом;
- б) Миколою Кондратьєвим;
- в) Давидом Рікардо;
- г) Уільямом Джевонсом.

Тема 8. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

План лекційного заняття

1. Необхідність і суть державного регулювання економіки.
2. Головні цілі і функції держави в ринковій економіці.
3. Основні методи та інструменти державного регулювання ринкової економіки.
4. Фінансова система та її елементи.
5. Державний бюджет і державний борг.
6. Суть і види податків. Принципи і методи оподаткування.

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає сутність державного регулювання економіки?
2. Чим пояснюється необхідність державного втручання в економіку?
3. Які причини посилюють державне втручання в економіку?
4. Хто виступає суб'єктами державного регулювання економіки? Які об'єкти державного регулювання економіки?
5. Чому за наявності державного втручання сучасну ринкову економіку називають змішаною?
6. Яким повинно бути співвідношення між державним регулюванням економіки і ринковим саморегулюванням?
7. Від яких факторів залежать обсяги регулюючих функцій держави і ринку?
8. Чим відрізняється роль держави в ринковій економіці від ролі держави в централізованому керованому господарстві?
9. Чи можна вважати тотожними поняття «державне регулювання економіки» й економічна політика?
10. Назвіть основні погляди економістів на роль держави в економіці.
11. Назвіть моделі державного регулювання економіки і поясніть, чим вони відрізняються одна від одної.
12. Якими проблемами ринкової економіки повинна займатись держава? Які функції покладені на державу у процесі регулювання економіки?
13. Що таке «суспільні блага»? Чому з розвитком суспільства збільшується їх кількість?
14. Чи можливі невдачі державного регулювання економіки, які будуть гірші за невдачі ринку?
15. Визначте цілі державного регулювання економіки.
16. Дайте характеристику основним напрямкам державного регулювання економіки. У чому полягає суть антициклічного регулювання та програмування національної економіки?
17. Які методи державного регулювання економіки вам відомі? Розкрийте їх суть та поясніть, від чого залежить їх вибір?
18. Чому в економіці будь-якої країни роль державного сектору історично зростає?
19. Які ви можете назвати форми державної допомоги приватним фірмам?

20. Охарактеризуйте основні інструменти державного регулювання економіки.

21. Розкрийте форми державного регулювання економіки. Чи існує взаємозв'язок форм і методів державного регулювання? У чому він полягає?

22. Яким чином держава може гарантувати конкуренцію?

23. Які ви знаєте антициклічні заходи держави?

24. Які проблеми вирішує держава, збільшуючи кількість грошей в обігу?

25. Які проблеми вирішує держава, встановлюючи норми прискореної амортизації?

26. Як впливає на підприємницьку діяльність зменшення (збільшення) норми обов'язкових резервів банків?

27. Для чого держава підвищує ставку позичкового процента для комерційних банків?

28. Якими заходами впливає держава на безробіття та інфляцію?

29. Чому в розвинутих країнах існує необхідність у соціальному захисті населення?

30. Назвіть складові частини соціального захисту населення.

31. Чому потрібна індексація доходів населення? Назвіть принципи індексації грошових доходів населення.

32. Чи потрібен диференційований підхід до індексації грошових доходів? Чому?

33. Припустимо, що переваги в індексації доходів надаються малозабезпеченим верствам населення. До якого недоліку це може призвести?

34. Чому при індексації доходів слід враховувати рух не лише цін на споживчі товари і послуги, а й заробітної плати?

35. У чому полягає різниця між соціальними виплатами («трансфертами») і соціальним страхуванням?

36. Чи варто підтримувати рівність доходів всіх членів суспільства?

37. Що таке фінанси і які причини їх утворення? Чи можна ототожнювати фінанси з грошовими відносинами?

38. У чому полягають функції фінансів?

39. Як ви розумієте фінансову систему та її складові? Які особливості має кожна складова фінансової системи?

40. Чому фінанси підприємств є матеріальною основою фінансової системи, а центральне місце посідають загальнодержавні фінанси?

41. Що таке бюджет держави? Назвіть основні статті доходів та видатків державного бюджету.

42. Для чого необхідні державний і місцеві бюджети в ринковій економіці?

43. Чи можна стверджувати, що місцеві бюджети – складова частина державного бюджету?

44. Що таке бюджетний дефіцит? Які шляхи його покриття?

45. Чи можна сказати, що існування бюджетного дефіциту завжди завдає шкоди економічному розвитку країни?

46. Який спосіб фінансування бюджетного дефіциту буде більш інфляційним – створення нових грошей чи позика в населення? Чому? Обґрунтуйте відповідь.

47. Чи можна однозначно стверджувати, що бездефіцитність означає «здоров'я» економіки?

48. Що таке державний борг? За яких умов утворюється державний борг?

49. Які можливості має уряд для зменшення внутрішнього боргу?

50. Чи впливає на рівень життя населення внутрішній державний борг?

51. Чому державний борг одночасно є й державним кредитом?

52. Чи небезпечний державний борг для національної економіки в цілому?

53. Чи є державний борг України тягарем для майбутніх поколінь?

54. Що таке податки?

55. Назвіть принципи оподаткування.

56. Що утворює податкову систему?

57. Які податки належать до загальнодержавних, а які – до місцевих?

58. Чим прямі податки відрізняються від непрямих?

59. У чому полягає сутність фіскальної політики? Як можна з допомогою фіскальної політики стабілізувати національну економіку?

Питання для обговорення на практичному занятті

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ, МЕТОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1. Економічна політика держави: цілі, методи, інструменти.
2. Сутність, структура та механізм функціонування фінансової системи суспільства.
3. Податкова система, її місце і роль у державному регулюванні.
4. Державний бюджет України та проблеми його збалансування.
5. Державний борг: сутність, фактори, вплив на функціонування економіки.
6. Грошово-кредитна політика держави на сучасному етапі розвитку.
7. Соціальна політика: напрями, форми і методи.

Теми рефератів

1. Особливості державного регулювання економіки в Україні.
2. Розвиток державного сектору в країнах Заходу.
3. Індикативне планування в умовах ринкової економіки.
4. Антимонопольна політика держави.
5. Роль держави в регулюванні цін і заробітної плати.
6. Сучасні проблеми соціального захисту населення в Україні.
7. Мінімальна заробітна плата: світовий досвід та реалії України.
8. Становлення і розвиток бюджетної системи України.
9. Аналіз сучасного стану державного боргу України.
10. Оподаткування в зарубіжних країнах.

11. Податкова система України: сучасний стан та вплив на економіку країни.

Вправи для роботи на практичному занятті

1. Які з перерахованих благ повинні, на вашу думку, отримати громадяни з допомогою ринку, а які забезпечуються державою:

- а) продукти харчування;
- б) освіта;
- в) житло;
- г) медичне обслуговування;
- д) доставка пошти?

Обґрунтуйте свій вибір.

2. Що з наведених положень належить до фінансових відносин?

- 1) виплата робітникам заробітної плати;
- 2) продаж картоплі на ринку;
- 3) формування фонду оплати праці робітників;
- 4) відрахування прибуткового податку у державний бюджет;
- 5) виплата допомоги при безробітті;
- 6) сплата внесків у фонд соціального страхування;
- 7) купівля продуктів у магазині;
- 8) повернення боргу між друзями;
- 9) сплата підприємцем податків.

3. Нижче перераховано кілька заходів податкової політики. Вкажіть для кожного з них, чи є він прикладом експансійної (Е), чи рестрикційної (С) політики, а також, чи він представляє автоматичний (А), чи законодавчий (З) стабілізатор.

Заходи уряду	Е чи С	А чи З
1. Знижує податки на прибуток		
2. Скасовує сприятливий податковий режим на доходи		
3. Зростають прибутки населення, а отже, податкові надходження		
4. У результаті спаду більше громадян потребує допомоги		
5. Приймає нову масштабну космічну програму		
6. Підвищує податки на нерухомість		
7. Зростають прибутки підприємств, а отже податкові надходження		
8. Підвищує податки на прибуток підприємств		
9. Підвищує розмір виплат по безробіттю		
10. Вводить пільги при оподаткуванні для спільних підприємств		

4. Визначте, до якого виду податків (прямі, непрямі) відносяться і за якою ставкою (пропорційною, прогресивною, регресивною) стягуються такі податки:

- а) прибутковий податок з громадян;
- б) податок на прибуток підприємств;
- в) податок на добавлену вартість;
- г) акцизний збір;
- д) податок на нерухоме майно громадян;
- е) податок на майно підприємств.

Завдання для самостійної роботи

Визначте терміни та поняття

Державне регулювання економіки, кейнсіанська модель регулювання економіки, монетаристська модель регулювання економіки, некейнсіанська модель регулювання економіки, модель теорії економіки пропозиції, законодавча функція держави, стабілізуюча функція держави, розподільча функція держави, суспільні блага, зовнішньоекономічна функція держави, антициклічне регулювання, програмування, прямі методи державного регулювання, ліцензування, квотування, державні стандарти, непрямі методи державного регулювання, структурна політика, індикативне планування, інноваційна політика, антимонопольна політика, фіскальна політика, грошово-кредитна політика, антиінфляційна політика, соціальна політика, фінанси, фінансова система, розподільча функція фінансів, відтворювальна функція фінансів, контрольна функція фінансів, стимулююча функція фінансів, загальнодержавні фінанси, фінанси підприємств, фінанси населення, централізовані фінанси, децентралізовані фінанси, бюджетні цільові фонди, позабюджетні цільові фонди, бюджетна система, бюджет, державний бюджет, місцевий бюджет, субсидія, субвенція, дотація, загальний фонд бюджету, спеціальний фонд бюджету, доходи бюджету, видатки бюджету, трансферти, зведений (консолідований) бюджет, збалансований бюджет, дефіцитний бюджет, профіцитний бюджет, дефіцит державного бюджету, державний борг, прямий державний борг, гарантований (умовний) державний борг, внутрішній державний борг, зовнішній державний борг, обслуговування державного боргу, рефінансування державного боргу, конверсія державного боргу, консолідація державного боргу, податки, фіскальна функція податків, крива Лаффера, розподільча функція податків, регулююча функція податків, стимулююча функція податків, податкова система, об'єкт податку, суб'єкт податку, одиниця оподаткування, податкова ставка, прямі податки, непрямі податки, загальнодержавні податки, місцеві податки, загальні податки, спеціальні податки, індивідуальний акциз, податок на додану вартість, прогресивний податок, регресивний податок, пропорційний податок, кадастровий метод оподаткування, метод оподаткування «у джерела», метод оподаткування «за деклараціями».

Визначте, правильні і неправильні твердження. Обґрунтуйте свою точку зору

1. Для покриття дефіциту держбюджету держава змушена здійснювати емісію грошей.
2. Прямі методи державного регулювання економіки пов'язані зі створенням державою фінансових або матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання і обумовлювати їхню поведінку.
3. Державний борг – це сума загальної заборгованості фірм і домашніх господарств державі.
4. Субсидії й дотації – це обов'язкові платежі до бюджету фізичних і юридичних осіб.
5. Державний бюджет – це фінансовий план державних доходів і витрат.
6. Однією із складових покриття дефіциту бюджету є іноземні позички.
7. Податок на додану вартість належить до прямих податків.
8. Питання, з кого стягувати податки – це проблема об'єктів оподаткування.
9. Для того, щоб стимулювати виробництво, держава зменшує податки.
10. Державна політика, що коригує невдачі ринкового механізму, завжди веде до бажаних результатів.

Тести

1. Суспільні блага відрізняються від приватних тим, що вони:

- а) подільні;
- б) знаходяться в індивідуальному користуванні;
- в) подільні і не знаходяться в індивідуальному користуванні;
- г) неподільні і не знаходяться в індивідуальному користуванні;
- д) подільні і не знаходяться в індивідуальному користуванні.

2. Назвіть причину, що викликала розширення державного регулювання ринкової економіки:

- а) вдосконалення відносин власності;
- б) необхідність утримання державного апарату;
- в) панування державної власності;
- г) правильна відповідь не названа.

3. Яку функцію в умовах ринкової економіки не виконує держава?

- а) перерозподіляє доходи;
- б) визначає цілі і напрями економічного розвитку;
- в) встановлює заробітну плату громадянам;
- г) держава виконує всі перераховані функції;
- д) держава не виконує жодну з названих функцій.

4. До функцій держави в ринковій економіці не відноситься

- а) законотворча діяльність;

- б) підтримання конкурентного середовища;
- в) встановлення цін на продукцію приватного сектора;
- г) антициклічне регулювання економіки.

5. Підтримуючи мінімальні стандарти здоров'я, харчування і доходів, держава виконує функцію:

- а) розподільчу;
- б) законодавчу;
- в) стабілізуючу;
- г) не виконує жодну з названих функцій.

6. Попередження хронічного безробіття і стагнації відноситься до функції держави:

- а) законодавчої;
- б) стабілізуючої;
- в) розподільчої;
- г) всі відповіді неправильні.

7. До інструментів державного регулювання ринкової економіки відносяться:

- а) зайнятість;
- б) державні витрати;
- в) економічне зростання;
- г) всі перераховані відповіді правильні;
- д) всі перераховані відповіді неправильні.

8. До непрямих методів державного регулювання ринкової економіки відносяться:

- а) грошово-кредитні регулятори;
- б) державне замовлення;
- в) державні інвестиції;
- г) жодна з відповідей неправильна;
- д) всі відповіді правильні.

9. До прямих методів державного регулювання ринкової економіки відносяться:

- а) державні інвестиції;
- б) податки;
- в) індикативне планування;
- г) жодна з відповідей неправильна;
- д) всі попередні відповіді правильні.

10. Яке з положень відноситься до фінансів?

- а) оплата населенням побутових послуг;

- б) вклади тимчасово вільних грошових коштів підприємств і населення в банк;
- в) продаж товарів підприємствами населенню;
- г) правильна відповідь не названа.

11. Чому матеріальну основу фінансової системи суспільства складають фінанси підприємств?

- а) підприємства формують різноманітні грошові фонди, що забезпечують їх поточну діяльність;
- б) з допомогою підприємств створюється національний продукт;
- в) підприємства сплачують податки;
- г) правильна відповідь не названа.

12. Взаємозв'язок між ставкою податків і величиною податкових надходжень в державний бюджет відображається:

- а) кривою Філіпса;
- б) кривою Оукена;
- в) кривою Лаффера;
- г) правильна відповідь відсутня.

13. Якими проблемами в ринковій економіці повинна займатися держава?

- а) розподілом грошових доходів в суспільстві;
- б) визначати, що і скільки потрібно виготовити з наявних ресурсів;
- в) надавати допомогу конкретному споживачу з обмеженими доходами, визначаючи способи їх раціонального використання;
- г) визначати коло товарів і послуг, які потрібні суспільству, незалежно від смаків і бажань якоїсь групи населення.

14. Яке з положень характеризує прямі податки?

- а) податки на особисті доходи населення;
- б) податки, що встановлюються у вигляді надбавки до ціни товарів;
- в) податки на високорентабельні і монопольні товари;
- г) правильна відповідь не названа.

15. Яке з положень характеризує непрямі податки?

- а) податки на доходи підприємств і організацій;
- б) податки на товари і послуги;
- в) податки на майно населення;
- г) правильна відповідь не названа.

16. Чим відрізняються прямі податки від непрямих?

- а) оподаткуванням фізичних і юридичних осіб;
- б) об'єктом оподаткування;
- в) напрямком використання;

г) органом, що стягує податки.

17. Чому головною ланкою загальнодержавних фінансів є бюджетна система?

- а) бюджет складається із доходів і витрат;
- б) бюджетні ресурси використовуються для задоволення потреб населення;
- в) через бюджетну систему перерозподіляється значна частина національного доходу в народному господарстві;
- г) правильна відповідь не названа.

18. Що таке державний бюджет?

- а) кошторис витрат держави;
- б) план створення і використання загальнодержавних фінансів;
- в) державна казна;
- г) всі джерела доходів держави.

19. Яке з положень правильне?

- а) в результаті реалізації фіскальної політики держави витрати зменшуються;
- б) політика в сфері державних витрат і оподаткування проводиться тільки з метою зниження рівня безробіття;
- в) продаючи державні облігації іноземцям для фінансування зростаючих витрат, уряд накладає певний тягар на майбутні покоління;
- г) будь-який шлях покриття дефіциту бюджету посилює інфляцію.

20. Яке з положень правильне?

- а) фінансові відносини складаються між підприємствами і населенням в процесі купівлі-продажу товарів;
- б) фінансові відносини складаються між підприємствами в процесі розрахунків за поставки товарів;
- в) фінансові відносини охоплюють рух грошових ресурсів між окремими членами суспільства;
- г) правильна відповідь не названа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: навч. посіб. 2-ге вид., стер. К. : Знання, 2016. 263 с.
2. Борщевський В., Давиденко Ю., Клапгам Р., Магас В., Мокій А., Ломанн М., Олійник О. Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України; Ін-т реформ, Представництво Фонду К. Аденауера в Україні. К., 2015. 119 с.
3. Вілкул Ю. Г. Ринкова економіка і держава (макроекономічний аспект): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кривий Ріг: Мінерал, 2016. 542 с.
4. Економічна теорія: підручник / В.Д.Лагутін, Ю.М.Уманців, Т.А.Щербакова та ін.; за заг. ред. В.Д.Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.
5. Економічна теорія: Підручник для вищої школи / за заг. ред. М.О.Соколова, М.І.Горлача. К.: Центр учбової літератури, 2017. 532 с.
6. Економічна теорія: Політекономія. Підручник / за ред. В.Д. Базилевича. 9-те вид., доповн. К.: Знання, 2014. 710 с.
7. Економічна теорія. Політекономія / В.Семененко, Д.Коваленко, В.Бугас, О.Семененко. К.: Центр учбової літератури, 2019. 428 с.
8. Засанський В. В. Ринкова економіка: категорії, терміни та поняття від А до Я / Київський ін-т внутрішніх справ МВС України. Л.: [б.в.], 2017. 74 с.
9. Кулішов В.В., Падалка О.С., Вачевський М.В. та ін. Основи ринкової економіки: підручник / За заг.ред. В.В. Кулішова. Львів: «Магнолія 2006», 2013. 472 с.
10. Основи економічної науки / Н.Мацелюх, О.Розум, І.Максименко, М.Теліщук. К.: Центр учбової літератури, 2019. 324 с.
11. Полковниченко С.О. Основи економічної теорії в інформаційних схемах: навч. посіб. для студ. всіх спеціальностей. Чернігів: ЧНТУ, 2016. 484 с.
12. Сафонова В.Є., Бобров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Ч.1. К.: ДП «Вид.дім «Персонал», 2017. 346 с.
13. Сафонова В.Є., Бобров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Ч.2. К.: ДП «Вид.дім «Персонал», 2017. 530 с.
14. Mankiw, N.G. Principles of Economics. 6th edition. Cengage Learning, 2011. 890 p.

Допоміжна

1. Горлач М.І. Економічна теорія. Підручник. 2017. К.: Центр учбової літератури. 532 с.
2. Гражевська Н.І. Заваженко А.О. Інституційні пастки ринкового реформування економіки України. *Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка*. 2019. Вип. 820. С.3-10.
3. Економічна теорія: навч. посіб. / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, О.С.Марченко та ін.; за заг. ред. Л.С. Шевченко. Харків: Право, 2016. 268 с.

4. Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В.М. Тарасевича. Київ: Знання, 2012. 208 с.
5. Камінська Т.М. Основи економічної теорії. Підручник. К.: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2018. 232 с.
6. Кокарев І. В. К 59 Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
7. Лисенко С.М., Ляшок Я.О. Основи економічної теорії. Практикум. Навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 268 с.
8. Москвіна А. О. Соціальна орієнтація ринкової економіки України як фактор підвищення національної конкурентоспроможності. *Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки*. 2019. Т.7, Вип. 153. С. 75-83.
9. Політична економія. Частина І. Загальні засади економічного розвитку: навчальний посібник / Н.П. Мацелюх, І.А. Максименко та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 168 с.
10. Політична економія. Частина ІІ. Загальні основи ринку. Суб'єкти ринкової економіки: навчальний посібник / Н.П. Мацелюх, І.А.Максименко та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 160 с.
11. Самуельсон П. Економіка: В 2-х т. М.: Алгон, 1992.
12. Свєрдан М. М. Ринкова економіка та засоби забезпечення ефективності її функціонування. *Вісник [Київського інституту бізнесу та технологій]*. 2014. № 3. С.97-101.
13. Селезньов В.В. Основи ринкової економіки України: Посібник. К: А.С.К., 2006. 688 с.
14. Уразов А.У., Саух І.В., Вікарчук О.І. Основи економічної теорії: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 312 с.
15. Холявко Н.І., Гонта О.І. Економічна теорія. Чернігів: ЧНТУ, 2014. 218с.
16. Щетинін А. І. Політична економія. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 480 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Офіційні сайти державних установ

Система дистанційного навчання ЧНТУ. Курс: Основи ринкової економіки	URL: http://eln.stu.cn.ua/
Наукова бібліотека Національного університету «Чернігівська політехніка»	URL: http://library2.stu.cn.ua/
Електронний архів Національного університету «Чернігівська політехніка»	URL: http://ir.stu.cn.ua
Державна служба статистики України	URL: http://www.ukrstat.gov.ua/
Кабінет міністрів України	URL: http://www.kmu.gov.ua/
Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України	URL: www.me.gov.ua
Міністерство фінансів України	URL: www.minfin.gov.ua

Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського	URL: www.nbuv.gov.ua
Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України	URL: http://www.niss.gov.ua/
Національний банк України	http://www.bank.gov.ua/

Офіційні сайти періодичної літератури

Назва журналу	Офіційний сайт
Актуальні проблеми економіки	https://eco-science.net/
Бізнес Інформ	http://www.business-inform.net/main/
Бюлетень Національного банку України	https://www.bank.gov.ua
Економіка і держава	http://www.economy.in.ua/
Економіка України	http://www.economukraine.com.ua/
Економіка. Фінанси. Право.	http://efp.in.ua/
Економіст	http://ua-ekonomist.com/
Економічна теорія	http://etet.org.ua/
Економічний часопис – XXI	http://soskin.info/ea/
Ефективна економіка	http://www.economy.nayka.com.ua/
Інвестиції: практика та досвід	http://investplan.com.ua/
Науковий вісник Полісся	https://nvp.stu.cn.ua
Проблеми і перспективи економіки та управління	http://ppeu.stu.cn.ua